

Ivan Majnarić*

Posljednji kralj: srednjovjekovni narativi o Kraljevini Hrvatskoj i Dalmaciji potkraj 11. stoljeća

Polazeći od trenutnih historijskih spoznaja o nekim od središnjih narativnih izvora za hrvatsko srednjovjekovlje, u središtu zanimanja nalazi se Kraljevina Hrvatska i Dalmacija potkraj 11. stoljeća, a napose se propitkuje tko je bio posljednji kralj domaće krvi. Pritom se uspostavlja dosad historiografiji nepoznat suodnos u nasljedovanju i oblikovanju podataka u srednjovjekovnim historijama/izvorima, koji ponajbolje svjedoče o tome dobu i koje su historičari mnogo puta analizirali. Uporište za zaključivanja o tome zasniva se na analizi konstrukcije i strukture narativa u srednjovjekovnim historijama, razumijevanju uporabe različitih motiva u njima te uočavanju nasljedovanja uobličених slika i informacija među različitim historijama, a samo potom i na potrazi za odjecima stvarne zbilje u njihovu sadržaju. Primjena takve analize na prilike potkraj 11. stoljeća otkriva profinjenije razumijevanje tadašnje situacije, položaja kralja Kolomana, ali i okolnosti stasanja narativiziranoga „kralja Petra”. Na svojevrsan način „kralj Petar” služi kao uzoran primjer za analizu epizodične naravi srednjovjekovnih historija/izvora u kojima se sadašnjost i prošlost neraskidivo isprepleću u svrhovit (moralizirajući) narativ.

Ključne riječi: razvijeni i kasni srednji vijek, Kraljevina Hrvatska i Dalmacija, srednjovjekovni narativni izvori, kralj Koloman, „kralj Petar”

Uvod u problem

Iščitavajući nedavnom prilikom medijevističku literaturu u potrazi za ljudima i prostorima zadarskoga zaleđa u 14. i 15. stoljeću, meandrima tema, zanimanja i odvlačenjem vlastite pozornosti od zacrtane potrage pomalo me iznenadio nerazmjer onoga što je u posljednjih 20-ak godina uglavnom nedvojbeno utvrđeno

---

* Ivan Majnarić, Odjel za povijest, Hrvatsko katoličko sveučilište, Ilica 244, 10 000 Zagreb, Republika Hrvatska, E-mail adresa: ivan.majnarić@unicath.hr

u mnogobrojnim historiografskim istraživanjima o 13. i 14. stoljeću i načina na koji je nasuprot tim spoznajama u recentnim djelima medijevista i dalje prikazan posljednji vladar domaće dinastije na kraju 11. stoljeća. U većini radova koji se bave tom temom – a ti su uistinu mnogobrojni, napose jer su pitanja domaće dinastije, poglavito njezina nestanka, jedna od središnjih tema hrvatske medijevistike – kao posljednji kralj uočen je stanoviti Petar ili Petar Snačić (odnosno, pogreškom u čitanju Franje Račkog i njegovih suvremenika, znamenit kao Svačić).

Historičari su pritom dakako bili daleko od jednodušnosti,¹ a napose vrijedna razmišljanja, polazišta ovoga rada, najposlije su iznjedrili Lujo Margetić, Mladen Ančić i Damir Karbić.² Isto tako detaljno se razmatralo pitanje vezano uz oronim Gvozd.³ Ipak, i unatoč tim razmatranjima i zaključcima, Petar posljednjih 20-ak godina, izuzev spomena u posljednjem sintetskom prikazu ranosrednjovjekovne hrvatske povijesti,⁴ nije zaokupio pretjeranu pozornost medijevista.⁵ S druge

¹ Potpuniji osvrt na probleme vezane uz kraj 11. stoljeća dao je znanstveni skup održan potkraj 1997. pod nazivom *Hrvatsko kraljevstvo 1097.-1102.*, u srži kojega je bila ideja komemoracije 900 godina od pogibije „kralja Petra”. Nažalost, radovi s toga skupa nikad nisu oblikovani u jedinstveni zbornik, nego su neki od njih u idućim godinama objavljeni kao znanstveni radovi te će se citirati u nastavku. Za detaljni pregled različitih zaključaka historičara o „kralju Petru” usp. Mladen Švab, „Kritički pregled historiografije o kralju Petru na kraju XI. stoljeća”, *Povijesni prilozi* 17 (1998), br. 17: 223-232. Ujedno navodim da taj članak uzimam kao referentnu točku historiografskih spoznaja o temi te u nastavku bez prijeko potrebe neću potanko zalaziti u raspravu o historiografskim zaključcima i argumentaciji. Za uvid u duh doba historiografije 19. stoljeća i o temi „kralja Petra” usp. i bilj. 6-7.

² Usp. Lujo Margetić, „*Regnum Croatiae et Dalmatiae* u doba Stjepana II.”, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 29 (1996): 11-20; Mladen Ančić, „Desetljeće od godine 1091. do 1102. u zrcalu vrela”, *Povijesni prilozi* 17 (1998), br. 17: 233-259; Mladen Ančić, „Od kralja ‘poluboga’ do prvih ideja o ‘nacionalnom’ kraljevstvu”, u: *Kolomanov put*, ur. Jelena Borošak-Marijanović i dr. (Zagreb: Hrvatski povijesni muzej, 2002), 42-111; Damir Karbić, „Razvoj političkih ustanova”, u: *Nova zraka u europskom svjetlu. Hrvatske zemlje u ranome srednjem vijeku (oko 550 – oko 1150)*, ur. Zrinka Nikolić Jakus (Zagreb: Matica hrvatska, 2015), 89-119, koji u mnogim zaključcima o temi u nastavku nudi svježju interpretaciju, no koja zbog naravi publikacije nije mogla biti potanko argumentirana, stoga je dosad možda ostala i pomalo historijski nezamiječena.

³ Usp. Vladimir Sokol, „Petar Svačić i mjesto njegove pogibije”, u: *Miljevci u prošlosti (s pogledom u budućnost)*, ur. Marko Menguš i Drago Marguš (Visovac; Drinovci: Miljevački sabor, 2008), 105-116; Gábor Szeberényi, „‘Granice’ Slavonije u 13.-14. stoljeću: napomene za prosudbu granične uloge Drave i Gvozda”, *Scrinia Slavonica* 17 (2017): 419-434; Mladen Ančić, „Gradu kmeti ili iobagiones castri kao element društvene strukture Hrvatskoga Kraljevstva”, *Miscellanea Hadriatica et Mediterranea* 6 (2019): 35-132; Mladen Ančić, „Dva teksta iz sredine 14. stoljeća. Prilog poznavanju ‘društvenog znanja’ Hrvatskog Kraljevstva”, *Starohrvatska prosvjeta* 40 (2013): 173-177; Antun Nekić, „(Tota) Sclavonia: spektar značenja u 13. stoljeću”, u: *Od Sclavoniae do Slavonije: pojam, opseg i granični položaj u srednjem i ranom novom vijeku*, ur. Robert Skenderović i Milan Vrbanus (Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Baranje i Srijema, 2024), 69-98.

⁴ Usp. Zrinka Nikolić Jakus, ur., *Nova zraka u europskom svjetlu. Hrvatske zemlje u ranome srednjem vijeku (oko 550 – oko 1150)* (Zagreb: Matica hrvatska, 2015), *passim*.

⁵ Tu tvrdnju donekle razbija istraživanje u: Mato Ilkić, Dejan Filipčić, „Kolomanova ostavština u sjevernoj Dalmaciji”, *Starohrvatska prosvjeta* 50 (2023): 285-308, koje mimo numizmatičke vrijednosti ne pokazuje poznavanje suvremenih historiografskih spoznaja te u argumentaciji – unatoč

strane, dobio je stanovitu pozornost u različitim studentskim kvalifikacijskim radovima, pri čemu je opetovan *status quo* o Petru kao „posljednjem Mohikancu” otpora pred invazijom „stranih dušmana” (koji su doduše u perspektivi hrvatske građanske elite 19. stoljeća, kako u njihovo doba tako posljedično i u ono prošlo, to doista i bili).⁶ Osim toga, kako historiografska istraživanja nisu nimalo lišena pritiska kolektivnoga sjećanja i potreba sadašnjosti, tako je i utjecaj nacionalnoga vrednujućeg diskursa – neophodnog za opetovanje identiteta nacije – neizbježno prisutan u historiografskim istraživanjima,⁷ premda mu mjesto u znanstvenim istraživanjima (ili onima koja to žele biti) ima smisla samo ako se putem njega motri fenomenologija oblikovanja pojedine informacije ili povijesne činjenice. Štoviše, nacionalni diskurs omogućio je i geografsko lociranje kolektivne svijesti, a što je opetovano u vidu javne historije samo dodatno pospješilo međusobnu spregu historije i kolektivnog sjećanja.⁸ Stoga se umjesto historiografskoga istra-

---

zanimljivim konačnim zaključcima zasnivanim ponajprije na numizmatičkoj građi – opetuje prevladan historiografski diskurs.

⁶ O odnosu historiografskih, političkih i kulturnih pristupa hrvatske i mađarske historiografije na primjeru opisa povijesti kraja 11. stoljeća usp. Ančić, „Od kralja ‘poluboga’”, 42-45.

⁷ Pritom je ponajbolje podsjetiti se na iznimno zanimljivu „tužnu pjesmu” o banu Petru Svačiću koju je spjevao Ivan Kukuljević Sakcinski i koji daje ključni kontekst za razumijevanje i historiografske i popularne pojave lika Petra Svačića. Naime, krenuvši od kletve kralja Zvonimira, Kukuljević opisuje kralja Stjepana kao bolesnoga slabića zatočenog u samostanu te svađu i metež nakon njegove smrti: *U stranke se narod porazdieli, / Tudje misli tudju vladu nude, / Za Mletcane gradovi se trude, / Pop i plemić k Madjaru bi htjeli, / Grk i Norman vreba jur na moru, / Al hrvatska odtisnu ih striela; / Kada Magjar sa pustoga siela / Na konj-ptici Gvozda stigne goru.* U tom stanju „narod” nagovara bana Petra da uzme krunu, što on ne želi, jer je ugroženo *pradjedovah naših sveto tlo*, a istodobno *u kući spremaju nam vrazi vječno robstvo, ruglo i sve zlo*. Stoga nije vrijeme za krune jer *prije mora dušman roda past*. Oduševljen narod prati bana, kojega pod Gvozdom čeka kralj Koloman sa silnom vojskom i 12 poslanika *od kih bješe tajno u Hrvatsku zvan*. Smrt bana na Gvozdu Kukuljević je konačno uobličio potvrdom Zvonimirove kletve: *Zadnji Hrvat odkad mrtav pade, / Postà narod slugom tudje vlade, / A sva zemlja tihi, grobni stan. / Krunu tudjin u svoju uvrsti, / A Gvozd, gorom puk Petrovom krsti. / Jer tu leži slavan Petar ban.* Usp. Ivan Kukuljević Sakcinski, „Ban Petar Svačić”, u: *Povjestne pjesme* (Zagreb: Tiskom Dragutina Albrechta, 1874). Premda je riječ o romansiranom viđenju prošlosti i oblikovanju lika Petra Svačića, valja istaknuti da je Kukuljević u pjesmi uz neznatno prilagođavanje zapravo opetovao tadašnje historiografske zaključke. Važnije je, međutim, da je pritom prošlost prisposobio idejama i ciljevima hrvatskoga građanskoga nacionalnog pokreta 19. stoljeća, u kojem je središnje mjesto zauzimao hrvatski narod, kojega „junak” Petar moralno-didaktičkim porukama vodi k željenom političkom cilju toga pokreta: koheziji, jedinstvu i zajedništvu. Iako je ta poruka bila i više nego funkcionalna u okviru prilika 19. stoljeća, njezino neznatno izmijenjeno nasljedovanje tijekom 20. stoljeća učinilo ju je stupom suvremenoga nacionalnog identiteta i samim tim historiografski teško probojnom, osobito s obzirom na trajno pretakanje historiografije, nacionalnoga identiteta i kolektivnoga sjećanja. Upravo u tome leži spomenuta zamamljivost Kukuljevićeve pjesme, jer otkriva kako se u srži nacionalnoga identiteta, ali i u počecima znanstvene historiografije, ugnijezdio medijevalizam. O medijevalizmu usp. Ivan Majnarić, „Domišljanje srednjovjekovnog”, *Historijski zbornik* 74 (2021), br. 2: 207-236.

⁸ Tako se danas na Petrovoj gori nalazi povijesno-turističko-baštinska atrakcija nazvana *Kraljev grob*. Koliko je ona predstavljala ciljano komemoriranje prošlosti u prvom desetljeću 21. stoljeća isticanjem zapostavljenih nacionalno identitetskih vrijednosti nasuprot nedalekom Spomeniku ustanku

živanja ili reproduciranja suvremenih historiografskih spoznaja povijesti kraja 11. stoljeća opetuje lik kralja Petra – upravo kako je oblikovan u 19. stoljeću – pa je taj lik u 21. stoljeću itekako živ.⁹

Kako bilo, pri spomenutom iščitavanju učinilo mi se smislenim još jednom, nakon 20-ak godina razvoja medijevistike uz mnogobrojne nove rezultate, sagledati vrlo jednostavno istraživačko pitanje (iza kojega se krije nimalo jednostavno ostvariv cilj): tko je bio posljednji kralj Kraljevine Hrvatske i Dalmacije domaće krvi?

Odgovor na to pitanje nije pretjerano inventivan, štoviše uglavnom ga je precizno uobličio spomenuti Margetić, a na stanovit način izrekli su ga i drugi historičari prije njega,¹⁰ a u novije doba ponajprije Neven Budak:¹¹ posljednji kralj domaće

---

naroda Banije i Korduna (Vojina Bakića) pomnije će znanstveno razmatrati neke buduće generacije. Sam je Kraljev grob za ovu priliku zanimljiv kao uzoran primjer bliske sveze historije i kolektivnoga sjećanja, i to ponajprije u vidu njihove međusobne nespojivosti. Naime, ondje je na kamenu uklesan natpis „Posljednji hrvatski kralj narodne krvi Petar Svačić“, ispod čega stoji citat iz *Gesta Šimuna de Keze* (o čemu potanje u nastavku), koji zapravo ne potvrđuje naslovni natpis. Što je još važnije, kraj kamena stoji pano-tabla „Hrvatska u doba kralja Petra Svačića“ koju potpisuje Milan Kruhek. Uz činjenicu da taj tekst korektno slijedi predloške starije historiografije u prikazu hrvatske povijesti s kraja 11. stoljeća, ipak daje i historijsko utemeljenje kamenom spomeniku proizvoljnim interpretacijama za koje ili nema potvrde ili bilježe kolektivno sjećanje iz nekoga kasnijeg doba, što oboje s krajem 11. stoljeća nema nikakve veze: „kralj Petar prošavši kraj Cetina preko Gline došao je do zapadnih strana šumovite gore Gvozda ... ostaci njegove vojske povlače se preko vrha Petrove gore prema glavnoj cesti na istočnoj strani Gvozda. Po staroj tradiciji tu je, na mjestu koje stare karte obilježavaju imenom Kraljev grob, kralj Petar pokopan...“ O znanstvenoj neutemeljenosti tih tvrdnji nije potrebno potanje govoriti, no ponajprije je zanimljivo kako tobožnji znanstveni diskurs vještim narativom – kojega prosječni čitatelj pano-table nikako i ne razumije („prema glavnoj cesti“, *sic!*) – preuzima osnove kolektivnoga sjećanja i daje mu stanovitu validaciju da bi se kolektivno sjećanje opet iznova moglo upravo na taj način reproducirati. Štoviše, taj narativ još dodatno pojačava kolektivno sjećanje s obzirom na to da ga geolocira, pa time uz postojeći oronim sada i tobožnje grobno mjesto daje potvrdu sudbine „posljednjega hrvatskoga kralja narodne krvi“. Ta isprepletenost mitohistorije i kolektivnoga sjećanja u srži kojih su temelji nacionalnoga identiteta iznimno je postojana – ponajprije prešutno, a katkad i otvoreno – u oblikovanju znanstvenih silogizama koji vode k zaključcima o prošlosti i prošlim akterima. Usputno spominjem da ne gajim nikakvu iluziju da će se u kolektivnoj svijesti ikad izmijeniti upravo opisano poimanje o liku kralja Petra, a to u vidu reproduciranja nacionalnoga identiteta nije ni potrebno. No historija, premda nastala oznanstvenjenjem kolektivnoga sjećanja, nužno to kolektivno sjećanje propitkuje, usmjerava, a katkad i ispravlja, što je ujedno i jedan od središnjih dosega historiografije kao znanstvene discipline.

⁹ U tom kontekstu usp. i kako je tema predstavljena u udžbenicima 20. stoljeća u: Zdravka Jelaska Marijan, „Dolazak ugarskoga kralja“, *Hrvatska revija* 2 (2002), br. 4: 52-64.

¹⁰ Pritom valja naglasiti da je argumentacija historičara uglavnom išla u drugom smjeru, tvrdnjom da je Stjepan posljednji izdanak Trpimirovića, o tome usp. Švab, „Kritički pregled historiografije“, *passim*.

¹¹ Neven Budak, *Prva stoljeća Hrvatske* (Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 1994), 48-49.

krvi bio je Stjepan (II.).¹² No, to se zaključivanje može argumentacijski bitno dopuniti, ali potom i sadržajno proširiti razradom mogućnosti na koju je upozorio Ančić, da stanoviti Petar nikad nije bio hrvatski kralj. Jednostavnije, u nastavku se zaključuje da „kralj Petar” nije bio povijesna osoba, nego narativni lik koji je protekom vremena pretvoren u povijesnu osobu. No, da bih to argumentirao, najprije ću se posvetiti dešifriranju narativnih izvora, pri čemu se analizom konstrukcije i strukture narativa u srednjovjekovnim historijama, razumijevanjem uporabe različitih motiva u njima te uočavanjem nasljedovanja uobličениh slika i informacija među različitim historijama oblikuju spoznaje i o prilikama potkraj 11. stoljeća i još više o načinu kako se taj kraj 11. stoljeća opisivao u srednjovjekovnim historijama i zašto se to činilo upravo na taj način.

Izvori i njihovo dešifriranje

Nakon smrti Stjepana (II.) sačuvani su izvori doista rijetki. U historiografiji su odavno dobro poznati i mnogo puta pretresani, no čini mi se da se iz njih kretanje prošle zbilje, u skladu sa sadašnjim historiografskim spoznajama i recentnim istraživanjima, ipak može ponešto jasnije iščitati nego prije 20-ak godina. Uz sačuvane dokumentarne izvore s kraja 11. stoljeća, koji svjedoče o kontekstu doba i koje ću u nastavku spomenuti, glavnina spoznaja o tome dobu zasniva se na narativnim izvorima, mahom srednjovjekovnim historijama. Tako su historičari s „kraljem Petrom” izravno ili posredno povezivali *Gesta Hungarorum* Šimuna de Keze, *Chronicum pictum*, *Pacta conventa*, *Historia Salonitana* splitskoga arhida-kona Tome, *Život sv. Ivana Trogirskog*, *Pripis Supetarskom kartularu*, djelo Gaudreda Malaterre i historiju Raymunda od Aguilersa o I. križarskoj vojni. Svaki od tih izvora zavređuje motrenje u skladu sa spomenutim intratekstualnim oblikovanjem, no ponajprije s namjenom bilježenja epizoda u njima te nasljedovanja informacija koje te epizode oblikuju u narativ.¹³ U nastavku ću stoga navedene narativne izvore analizirati i kontekstualizirati da bih potom lakše oblikovao zaključke o „kralju Petru”.

---

¹² U nastavku se rada priklanam tradicionalnom pripisivanju rednih brojeva kraljevima imena Stjepan. Premda u medijevistici postoji dvojba koji bi se redni broj trebao pripisati Stjepanu, koji je vladao nakon Dmitra Zvonimira – II. ili III. – priklanam se broju II. s obzirom da se iznimno rijetko u historiografskoj tradiciji nailazi na uporabu rednog broja I. uz Stjepana Držislava. Posljedično i Stjepana s kraja 11. stoljeća bilježim kao Stjepan II. Premda valja istaknuti da je dodjeljivanje radnih brojeva vladarima historiografska konvencija radi lakše komunikacije, a kada tema to dopušta – kako što je riječ ovdje – bilježenje vladara s rednim brojevima trebalo bi izbjegavati.

¹³ Iz analize isključujem kasnosrednjovjekovna djela koja ponavljaju ili neznatno reinterpetiraju podatke iznesene u djelima koja ću analizirati u nastavku, npr. to je slučaj s *Kronikom* Johanna Thurocza i *Anonimnom splitskom kronikom*.

- *Gesta Hungarorum*, Šimun de Keza.¹⁴ Središnja danas poznata informacija o „kralju Petru” sačuvana je u djelu Šimuna de Keze, pa ju nije naodmet u cijelosti ponoviti. Govoreći o kraljevanju Kolomana, de Keza je naveo da je kralj u *regnum Dalmatie* poslao vojsku, koju je u brdima zvanim G(v)ozd (*montibus qui Gozd dicuntur*) dočekaо rex Petar, čije je prijestolje bilo u Kninu. No, u tim je brdima Petar poražen i ubijen (*occurrrens est devictus in montibus memoratis et occisus*) te su se zato sve do de Kezina doba na mađarskom nazivala *Patur Gozdia*, odnosno Petrov Gozd.¹⁵ Ovladaвши Dalmacijom, opisuje nadalje de Keza, kralj je unajmio mletačko brodovlje te se prebacio u Apuliju, gdje je Monopoli i Brindisi izručio Mlečanima te se nakon tri mjeseca pustošenja Apulijom brodovljem vratio u Dalmaciju.¹⁶

Premda je danas gotovo nemoguće utvrditi odakle je sve Šimun de Keza crpio svoje podatke,¹⁷ osobito one za spomen „kralja Petra” i Kolomanove talijanske ekspedicije, primjetno je nekoliko indikativnih činjenica.

Hrvatska je historiografija u interpretacijskoj kauzalnosti – koja jest smislena i neophodna u historijskom znanstvenom razmatranju, međutim koja s obzirom na bezvremensku epizodičnost narativa srednjovjekovnih historija nije presudna¹⁸ – položaj „kralja Petra” kontekstualno vezivala uz smrt kralja Dmitra Zvonimira, odnosno njegovu tazbinsku vezu s Arpadovićima. No, ta je veza izrijekom zabilježena u narativnim izvorima 14. stoljeća, u okrilju intelektualnoga okruženja anžuvinske dinastije. Za različite slojeve prenošenja informacija tijekom prošlosti, a napose oblikovanje informacije u skladu s potrebama vremena u kojem je uklopljena u narativ srednjovjekovnih historija, historičari često nisu imali osjećaja ni razumijevanja. Stoga valja istaknuti da spomen „kralja Petra” u narativu Šimuna de Keze nužno ima drugu ulogu od one kakvom su ju tumačili historičari.

De Kezin koncept oblikovanja historije počivao je na dva komplementarna oslonca: pažljivom iščitavanju prošlosti iz ostataka i situacija u (de Kezinoj) sadašnjosti te ugarskom osvajanju kao izrazu nasljedovanja (pripadajućega im prava na os-

¹⁴ O djelu i autoru usp. Simonis de Kéza, *Gesta hungarorum = The deeds of the Hungarians*, ur. László Veszprémy i Frank Schaer (Budapest; New York: Central European University Press, 1999), odnosno popratnu i za tu priliku dopunjenu studiju: Jenő Szűcs, „Theoretical elements in Master Simon of Kéza’s *Gesta Hungarorum* 1282-1285”, XIX-CIV, te iscrpnu bibliografiju.

¹⁵ O mogućem porijeklu uporabe oronima u de Kezinoj historiji više u nastavku poglavlja.

¹⁶ de Kéza, *Gesta hungarorum*, 138-142.

¹⁷ O tome usp. de Kéza, *Gesta hungarorum*, XXII-XXIV. Usp. i zaključivanje u: Ančić, „Od kralja ‘poluboga’”, 66, kao i nastavak ovoga priloga.

¹⁸ O narativu i oblikovanju srednjovjekovnih historija usp. Ivan Majnarić, „*Cum scalis: Cronaca di Treviso* i kraljevsko osvajanje Zadra 1357.”, u: *Magistra famosa. Zbornik u čast Mirjani Matijević Sokol*, ur. Ivan Botica i dr. (Split: Književni krug, 2024), 476-480 i ondje navedenu literaturu.

novi) hunskega podrijetla.¹⁹ U tom kontekstu epizoda o „kralju Petru” i talijanskoj ekspediciji ponajprije služi da bi kralju Kolomanu – učenom biskupu koji je provodio vrijeme čitajući, kako ga opisuje de Keza²⁰ – pripisala odlike „barbarskega ratnog vođe”. Na taj je način de Keza u liku kralja Kolomana objedinio osnovne postulate srednjovjekovnoga vladara, u kojem se stapaju karakteristike kršćanskoga vladara i „barbarskega ratnog vođe”, te na početku 12. stoljeća kovao viziju Ugara – novih kršćana²¹ – kao integralnoga dijela mozaika srednjovjekovne Europe, izniklog iz „barbarske” prošlosti. Podjednako je bitno da je na taj način ujedno nasljedovao viziju rabljenih predložaka o prikladnosti Kolomana kao kralja.²²

Upravo je nasljeđivanje ranijih predložaka omogućilo de Kezi i utemeljenje njegovog diskursa. Jedan od njih ticao se i spomenutog oronima *Patur Gozdia*. Naime, taj je po prvi put posvjedočen u Anonimovoj *Gesta Hungarorum* kao *Peturgoz*.²³ Štoviše, ondje je i naoko jasnije geolociran s obzirom na današnju organizaciju prostora. Anonim tako navodi slijed Hrvatska – *Peturgoz* – Kupa – Sava – Zagreb. No, upravo kroz de Kezinu transmisiju starijih predložaka horonim je postao oronim. Na drugim mjestima sam upozorio da se vizualno poimanje G(v)ozda ponajbolje prepoznaje na kasnosrednjovjekovnoj karti *Tabula Hungariae*,²⁴ koja u skladu s tadašnjim ususima prikazuje brdoviti šumski masiv koji se proteže od Kvarnerskog zaljeva do Une i Kupe. Taj je prikaz kao uostalom i naziv potrebno motriti s obzirom na dojam – često prisutan pri gradnji toponimije – koji je moguće povezati sa staroslavenskom rječju *gvozd*, *gozd*,²⁵ odnosno šuma.²⁶ Ujedno valja naglasiti da je istovjetna etimologija vodila i k očuvanju uporabe

¹⁹ Usp. Szűcs, „Theoretical elements”, L, LIII-LIV; Attila Bárány, „The concept of ‘regnum’ and ‘natio’ in the medieval Kingdom of Hungary”, u: *La Nació a l’Edat Mitjana*, ur. Flocel Sabaté Curull (Lleida: Pagès Editors, 2020), 121-127.

²⁰ de Kéza, *Gesta hungarorum*, 138-139.

²¹ Usp. de Kéza, *Gesta hungarorum*, 180-181.

²² Za sažeti pogled na nasljedovanje pristupa u pisanju ugarskih srednjovjekovnih historija (odnosno pitanja oko tzv. Urgesta) usp. János M. Bak, Ryszard Grzesik, „The Text of the *Chronicle of the deeds of the Hungarians*”, u: *Studies on the Illuminated Chronicle*, ur. János M. Bak i László Veszprémy (Budapest: Central European University Press, 2018), 7-16. Usp. i: Bernadett Benei, *A magyar krónika Árpád-kori szakaszának latin nyelve* (Budapest: ELKH Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2022), 38-45; László Veszprémy i Frank Schaer, „Introduction”, u: Simonis de Kéza, *Gesta hungarorum = The deeds of the Hungarians*, ur. László Veszprémy i Frank Schaer (Budapest; New York: Central European University Press, 1999), XXII-XIV.

²³ Usp. Anonymi Bele regis notarii, *Gesta hungarorum = The deeds of the Hungarians*, ur. Martin Rady i László Veszprémy (Budapest; New York: Central European University Press, 2010), 90-91.

²⁴ Ivan Majnarić, „The Making of a Nation: Identities of the Croatian Nobility during the Second Half of the Fourteenth Century”, *Specimina Nova Pars Prima Sectio Mediaevalis* 11 (2021): 133.

²⁵ Usp. Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* knj. 1: A-J (Zagreb, JAZU, 1971), 643; knj. 3: *Poni-Ž* (Zagreb: JAZU, 1973), 422-423; Marko Snoj, „Gozd”, *Slovenski etimološki slovar*³, pristupljeno 28. 7. 2025., www.fran.si.

²⁶ O različitom poimanju G(v)ozda u izvorima usp. i Szeberényi, ‘Granice’ Slavonije, 427-430.

riječi *gvozd*, odnosno željezo, pa je posljedično i nastala kako srednjovjekovna, tako i suvremena petlja značenja i riječi,²⁷ što je još više pospješilo uspješno kasnosrednjovjekovno rudarenje Zrinskih. Nadalje, u kontekstu dojma, jasno se raspoznaje i da naziv *Peturgoz* nije vezan uz osobno ime (Petar), nego latinsku riječ *petra*, stijena. Jednostavnije, naziv brdovitoga šumskog masiva od Kvarnerskog zaljeva do Une i Kupe, nosio je opisni naziv „stjenovita šuma”. U tom kontekstu, ali i onom spomenute petlje značenja, valja motriti i historiografski prihvaćeno razumijevanje opisnog naziva *Alpes que dicuntur ferree*, kojeg za taj masiv rabi splitskih arhiđakon Toma.²⁸ Naime, historičari su u njemu motrili jasno oblikovan oronim Željezne (Gvozdene) planine, a ne opisni naziv u smislu teže prohodnog gorja, istovjetnog onom „stjenovite šume”. S te „stjenovite šume” prilazi Zagrebu, preko Kupe, još su od antičkog doba bili višestruki.²⁹ Stoga, premda Anonim jasno prenosi distribuciju prostora, ni na koji način ne nudi mogućnost pobližeg lociranja G(v)ozda u odnosu na Zagreb. Isto tako, njegov zapis – bilo da je njegov prinos, ili da potječe iz starijih predložaka kojima se služio³⁰ – ne svjedoči ništa o nekom Petru, a svakako ne o kralju kako ga je opisao de Keza i prema kojem je posljedično nadjeno ime oronimu. Stoga, de Kezinu naraciju o „kralju Petru”, valja pripisati upravo njegovom vremenu, odnosno u Anonimovo doba takva naracija nije zabilježena.

De Kezino „raspoznavanje prošlosti na osnovi sadašnjosti”, ali i premošćivanje nespojivih epizoda u smislenu cjelinu, može se i nadalje prepoznati. Spomen Knina kao Petrove prijestolnice – osim činjenice da je doista bila prijestolnica hrvatskih vladara – valja povezati i s činjenicom da je ondje bilo središnje mjesto banske vlasti u de Kezino doba. Naime, porast banove (administrativne) moći valja motriti i u kontekstu političke krize nakon smrti kralja Stjepana V. Tada je sve veći utjecaj kraljice majke Elizabete, regentice u ima maloljetnog kralja Ladislava IV., rezultirao reakcijom ugarskih baruna i plemstva te u konačnici prenošenjem stanovitih kraljevskih prerogativa na „provincijsku” razinu.³¹

U tom se kontekstu, s oprezom može pomišljati i da je de Kezinu inspiraciju za „kralja Petra” moguće tražiti u odlikama njegovog suvremenika, bana Pavla Šubića

²⁷ Za jednu takvu u zaključivanju o ubiciranju G(v)ozda usp. i Ferdo Šišić, *Priručnik izvora hrvatske historije* (Zagreb: Kr. Zemaljska tiskara, 1914), 394-397.

²⁸ Thomae Archidiaconi, *Historia Salonitanorum atque Spalatinorum pontificum* (dalje: HS), prir. Olga Perić i Mirjana Matijević Sokol (Split: Književni krug, 2003), 84-85.

²⁹ Usp. Gračanin, Hrvoje, „Rimske prometnice i komunikacije u kasnoantičkoj južnoj Panoniji”, *Scrinia Slavonica* 10 (2010): 12-17.

³⁰ O tome usp. i Martin Rady i László Veszprémy, „Introduction”, u: Anonymi Bele regis notarii, *Gesta Hungarorum = The Deeds of the Hungarians*, ur. Martyn C. Rady i László Veszprémy (Budapest; New York: Central European University Press, 2010), XVII, XXVIII; također usp. literaturu navedenu u bilj. 22.

³¹ Usp. Attila Zsoldos, „Az özvegy és a szolgabírák”, *Századok* 137 (2003), br. 4: 783-808.

Bribirskog. Osim što je u Kezino doba Pavao ovladao i Kninom,³² znakovita je i de Kezina uporaba Dalmacije u opisu kraljevske titule „kralja Petra” (*regnum Dalmatiae*). Premda je o uporabi toponimije u srednjovjekovlju iznimno nezahvalno išta potanje zaključivati – ponajprije zbog izmjenjivoga značenja istovjetnih toponima – a može se pomišljati i da je riječ o učenoj uporabi antičkoga toponima Dalmacija umjesto tada uobičajenog naziva Slovinje, čini se da spomen naziva Dalmacije za de Kezu nije imao samo tu ulogu. Naime, upravo je u de Kezino doba Pavao Šubić preuzeo vlast nad dalmatinskim gradovima, izuzev Zadra,³³ pa se čini i da je ta aktualnost našla odjek u oblikovanju zapisa o „kralju Petru”.³⁴ To je osobito primjetno ako se motri u kontekstu ciljane talijanske publike de Kezine historije te istodobnog trajnoga nadmetanja ugarskoga kralja s Mlečanima oko vlasti nad Dalmacijom, što kraljevima Arpadovićima 13. stoljeća zapravo nije pošlo za rukom, dok Pavlu jest. Nadalje, i uporaba G(v)ozda jasno upućuje na de Kezino doba, u kojem započinje jasno oblikovanje zajednice plemstva buduće Kraljevine Slavonije, o čemu možda ponajbolje svjedoči oblikovanje institucije *congregatio generalis* iz 1273. Ta se nedvojbeno započinje povezivati s određenim teritorijem, konkretnije županijama, koje je u odnosu na Kraljevinu Hrvatsku i Dalmaciju dijelio upravo G(v)ozd. U skladu s tim čini se da dobar dio zapisa o „kralju Petru” nosi odjeke de Kezine suvremenosti – bez obzira na to je li imao neki predložak iz kojega je crpio podatke – te moguće skriva svojevrsni odraz stvarnog položaja bana Pavla.

Što se pak tiče talijanske epizode, premda postoji mogućnost da se doista zbila,³⁵ osobito s obzirom na Kolomanovu bračnu vezu s južnotalijanskim vladarskom obitelji Hauteville, čini se da je to ipak malo vjerojatno. U njoj vjerojatno treba motriti spoj informacija iz rabljenih predložaka vješto isprepletenih u narativ s de Kezinim sjećanjima s vlastitoga putovanja po južnoj Italiji na dvor Karla I.³⁶ Vjerojatno upravo u kontekstu toga putovanja valja motriti de Kezin spomen mletačkoga brodovlja za prijevoz preko Jadrana, dok se preostali dio zapisa može povezati sa spomenutom konstrukcijom prikaza „barbarskoga ratnog vođe”.³⁷

---

³² Usp. Damir Karbić, „Šubići Bribirski do gubitka nasljedne banske časti (1322.)”, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 22 (2004): 12.

³³ Usp. Karbić, „Šubići Bribirski”, 11-13.

³⁴ O sličnom prenošenju suvremene srednjovjekovne zbilje na primjeru *Pripisa Supetarskom kartularu* usp. Ančić, „Dva teksta iz sredine 14. stoljeća”, 165-168.

³⁵ Usp. Ferenc Makk, *The Árpáds and the Comneni: Political Relations between Hungary and Byzantium in the 12th century* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1989), 15.

³⁶ O uporabi vlastitih sjećanja pri izradi djela, kao i o de Kezinim putovanjima po južnoj Italiji, usp. Szűcs, „Theoretical elements”, IC-CIV.

³⁷ De Kezino fantastično tumačenje veza kralja Kolomana i južne Italije primjetno je i na drugome mjestu, pri tvrdnji da su u Kolomanovo doba iz Kraljevine Apulije u Ugarsku *intrans* rodovi Rathold (Rátót) i Oliver; usp. de Kéza, *Gesta hungarorum*, 166-167.

Ako se tako rastvori, od de Kezina zapisa o kralju Kolomanu preostaje nekoliko osnovnih poruka: kralj Koloman kao pobjednik/osvajач Kraljevine Hrvatske i Dalmacije, veza kralja Kolomana s normanskom južnom Italijom. Dešifrirano u povijesnoj zbilji, te se dvije poruke mogu povezati s krunjenjem Kolomana za kralja Hrvatske i Dalmacije, odnosno njegovom ženidbom s normanskom princezom Felicijom (Buzilom).

Pritom se historijskom dedukcijom s pravom može postaviti pitanje zašto je de Kezi bila potrebna tako složena poruka s obzirom na prilično izravan i jednostavan čin krunidbe, koja je uostalom imala ključno značenje za širenje područja vlasti kraljeva Arpadovića. Za odgovor valja sagledati sveukupnu idejnu potku de Kezina djela, u kojem se na prvome mjestu, upravo u skladu s tijekomima političke filozofije njegova doba, nalazio začetak ideje oblikovanja (plemičke) *communitas*.³⁸ Naime, u središtu de Kezine *communitas* nalazio se koncept vezivanja zajednice plemstva s vladarom u jedno političko tijelo, pri čemu su glavnu prepreku ostvarenju te ideje činili baruni i velikaši Zemalja ugarske krune. Pritom je u de Kezinu narativu jedno od istaknutih mjesta u oblikovanju *communitas* imao upravo kralj Koloman.³⁹ Istodobno je oblikovanje *communitas* nužno zahtijevalo i potrebu jasnoga korespondiranja kraljevske vlasti s podanicima u pojedinim kraljevim krunovinama. Upravo s obzirom na to de Keza je morao utvrditi okvir toga odnosa, pa je u slučaju Kraljevine Hrvatske i Dalmacije uporabio „barbarski” topos te Kolomanovu vlast nad Kraljevinom Hrvatskom i Dalmacijom utemeljio na osvajanju.⁴⁰ No, to osvajanje de Keza nije motrio u kontekstu pokoravanja, nego kao iskaz Kolomanovih osobnih sposobnosti, ali i kraljevske obveze da mudrošću i vrlinama izgrađuje *communitas*.⁴¹

³⁸ O *communitas* Šimuna de Keze također usp. Szűcs, „Theoretical elements”, LXXXV-IC; Gyula Kristó, „Kézai Simon és a XIII. század végi köznemesi ideológia néhány vonása”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 76 (1972): 1-22; László Veszprémy, „Christian Identity versus Heathendom: Hungarian Chroniclers Facing the Pagan/Nomadic Past and the Present”, u: *Historiography and Identity V: the Emergence of New Peoples and Polities in Europe, 1000-1300*, ur. Walter Pohl, Veronika Wieser i Francesco Borri (Turnhout: Brepols Publishers, 2022), 311-314.

³⁹ O tome usp. de Kéza, *Gesta hungarorum*, 178-181; Szűcs, „Theoretical elements”, XCV-XCVI. Usp. i u nešto proširenijoj verziji zaključivanja: Jenő Szűcs, „Társadalomelmélet, politikai teória és történelem-szemlélet Kézai Simon *Gesta Hungarorumában*”, *Századok* 107 (1973), br. 3: 609. O mogućem pristupu de Keze u oblikovanju prikaza Kolomana usp. Péter Molnár, „A magyar jobbágyok eredete Kézai Simon szerint: az értelmezés lehetőségei és zásutcai, I. rész”, *Századok* 151 (2017), br. 3: 593-594.

⁴⁰ O narativnoj ulozi osvajanja u ugarskim historijama 12. i 13. stoljeća usp. László Veszprémy, „Historical Past and Political Present in the Latin Chronicles of Hungary (12th-13th Centuries)”, *The Medieval Chronicle* 1 (1999): 265-266. Ta de Kezina slika kralja Kolomana na stanovit način predstavlja otklon od dotadašnjega prikaza Kolomana u srednjovjekovnim historijama, o čemu npr. usp. Dániel Bagi, „Gallus Anonymus und die Hartvik-Legende über den Erwerb der Alleinherrschaft von Boleslaw III. bzw. Koloman dem Buchkundigen”, *Frühmittelalterliche Studien* 43 (2009): 453-459.

⁴¹ U tom kontekstu usp. i analizu pristupa anglo-normanskih pisaca s početka 12. stoljeća o Engleskoj prošlosti 11. stoljeća, pri kojoj Emily Winkler, među ostalim, kuje sintagmu uvjetno kraljevanje (*conditional kingship*). U njoj motri način na koji pisci oblikuju kraljevu ulogu kroz iskaz različitih

Premda ću u nastavku još istaknuti vrijednost upravo izrečenog za spoznaju hrvatske povijesti kraja 11. stoljeća, valja odmah upozoriti da de Keza nije uporabio koncept nasljednoga prava Arpadovića na hrvatsku krunu. To bi pak značilo da taj koncept u njega – a može se pomišljati ni u predlošcima koje je rabio – nije postojao ili nije imao vrijednost kakvu će imati u narativnim historijama 14. stoljeća. Premda se ta tvrdnja može povezati sa širim europskim promjenama u pogledu značaja nasljeđivanja, čini mi se da sve navedeno ipak govori da je tobožnje nasljedno pravo kralja Ladislava na hrvatsku krunu, na osnovi braka njegove sestre Jelene s hrvatskim kraljem Dmitrom Zvonimirom, ponajprije oblikovani konstrukt društveno-političkih uzusa iz 14. stoljeća. Može li se iz toga iščitati da kraljica Jelena (Lepa) nije bila izravnom krvnom linijom povezana s Arpadovićima, prepuštam nekom budućem istraživanju.⁴²

- *Chronicum pictum*. Poznata u hrvatskoj medijevistici i pod nazivom *Bečka ilustrirana kronika*, uobličena 1358., uglavnom je nastala na osnovi kompilacije ranijih predložaka, danas historičarima samo dijelom poznatih, a koji su konačnom redakcijom oblikovani u 14. stoljeću. U pogledu „kralja Petra”, u glavi 152. prenosi isto što je zapisao i de Keza, stoga i nema izravnu vrijednost u tom pogledu.⁴³ No, kako je spomenuto, dio *Chronicum pictum* koji je posvećen svetom kralju Ladislavu (tzv. *Gesta Ladislai regis*) i koji utvrđuje bratsku krvnu vezu kraljice Jelene s kraljem Ladislavom i njegovo nasljedno pravo na hrvatsku krunu (glava 132.) historičare je usmjerio na utvrđivanje posljedične povezanosti opisanih događaja. Puštajući po strani nasljedovanje mogućih starijih predložaka, te su dvije epizode konačno oblikovane u različitom idejnom okružju i s različitim namjenama, pa dovodenje u njima opisanih događaja u konsektivni slijed, logikom suvremene historijske znanosti, nema osnove. Glava 152. baštini patinu 13.

čimbenika kojima uvjetuju i obvezuju kraljevsku vlast ponajprije na odgovornost; usp. Emily A. Winkler, *Royal Responsibility in Anglo-Norman Historical Writing* (Oxford: Oxford University Press, 2017), 185 i dalje. Upravo to na sebi svojstven način čini i de Keza. Za širi kontekst oblikovanja narativa o Kolomanovu kraljevanju, ali i uloge Kolomanova doba u kreiranju historijskoga narativa uopće, također usp. Dániel Bagó, „The Dynastic Conflicts of the Eleventh Century in the Illuminated Chronicle”, u: *Studies on the Illuminated Chronicle*, ur. János M. Bak i László Veszprémy (Budapest: Central European University Press, 2018), 139-158; László Veszprémy, *Történetírás és történetírók az Árpád-kori Magyarországon (XI-XIII. század közepe)* (Budapest: Line Design, 2019), 101-102 i dalje.

⁴² U tom kontekstu upućujem i na poticajne zaključke i promišljanja u izlaganju Nikolić Jakus, „Kraljica Jelena i uloga kraljica u prijenosu vlasti” (priopćenje na znanstvenom skupu: *Colloquia Mediaevalia Croatica VI: Hrvatska državnost u srednjem vijeku između historije i mita*, Zagreb, Hrvatska, 4. 12. 2024.); usp. Zrinka Nikolić Jakus, „Kraljica Jelena kao čuvarica memorije hrvatskih vladara”, u: *Magistra famosa. Zbornik u čast Mirjani Matijević Sokol*, ur. Ivan Botica i dr. (Split: Književni krug, 2024), 211-220.

⁴³ Usp. *Chronica de Gestis Hungarorum e codice picto saec. XIV = Chronicle of the Deeds of the Hungarians from the Fourteenth-Century Illuminated Codex*, ur. János M. Bak i László Veszprémy (Budapest; New York: Central European University Press; National Széchényi Library, 2018), 280-283.

stoljeća, a glava 132. onu 14. stoljeća.⁴⁴ Potonju svakako valja motriti u kontekstu prilika 14. stoljeća, s jedne strane snažne dinastičke promocije svetačkoga kulta kralja Ladislava, a s druge i kroz činjenicu da su upravo Anžuvinci pravo na krunu sv. Stjepana polagali putem nasljeđa. Veza toga s razvojem prilika u Hrvatskoj do sredine 14. stoljeća i istodobnim samopromoviranjem hrvatske plemićke elite kao nasljednika kralja Zvonimira⁴⁵ otvara mogućnost da je redakcija 14. stoljeća vodila budnu brigu o sveobuhvatnom dinastičkom povezivanju svih dijelova kompozitne anžuvinske države. No, u skladu s potrebama i političkom kulturom doba, glava 132. nije položaj vladara u Kraljevini Hrvatskoj i Dalmaciji predstavljala putem osvajanja, kako je to činio de Keza, nego je isticala nasljedno pravo. S jedne strane to je nasljedno pravo bilo povezano sa svetim Ladislavom, jednim od dva najuglednija vladara ugarske prošlosti i istodobno vladarem kojega je promicala dinastija, a s druge strane s kraljem Zvonimirom, koji je bio stup društvenoga i položajnoga identiteta hrvatske plemićke elite.⁴⁶ Jednostavnije, takvo oblikovanje narativa u glavi 132. posreduje dvostruku sliku za dinastiju, izravnu kao nasljednika kralja Zvonimira te posrednu kao zaštitnika prava hrvatskoga plemstva, odnosno oblikuje začetke vizije jasno omeđenog političkog naroda na čijem je čelu vladar. U svakom slučaju, veza između epizode o kralju Zvonimiru i „kralju Petru” kako su ju vidjeli historičari nije postojala, a što taj slijed zaključivanja govori o Jeleni utvrđeno je na kraju prethodnoga poglavlja.

- ***Pacta conventa***. Još jedan od argumenata historičara za presudnu bitku s „kraljem Petrom” iznimno su često bili *Pacta conventa*. Slijed zaključivanja bio je jasan i logičan: tobožnji sukob na G(v)ozdu i unutarnje neprilike u Ugarskoj naglani su kralja Kolomana da s ciljem ostvarenja vlasti nad Hrvatskom i Dalmacijom prihvati sporazum s 12 predstavnika Hrvata, a trag toga sporazuma su *Pacta conventa*. Pritom su često i historičari koji su okolnosti nastanka *Pacta* te barem dijelove njihova sadržaja vezali uz 14. stoljeće bili oprezni prema mogućnosti da se neki oblik dogovora Kolomana i Hrvata na početku 12. stoljeća doista zbilo. Riječ je, međutim, o višestrukom anakronom poimanju prošlosti u kojem je vizija prošlosti iz 14. stoljeća pomutila pogled na kraj 11. i početak 12.

⁴⁴ Tekovine 14. stoljeća, kao i nasljedovanje ranijih predložaka u *Gesta Ladislai regis*, iscrpno je obrađivana tema mađarske historiografije. Za ovu priliku kao uvod u problematiku s iscrpnim pregledima literature izdvajam: Péter B. Kovács, „A Gesta Ladislai regis néhány bibliai eredetű hasonlatáról”, *Századok* 154 (2020), br. 5: 1083-1104; Gábor Klaniczay, *Holy Rulers and Blessed Princesses: Dynastic Cults in Medieval Central Europe* (Cambridge: Cambridge University Press, 2002), *passim*, te za ovaj kontekst korisna razmatranja u: Kornél Szovák, „The image of the ideal king in twelfth-century Hungary. Remarks on the legend of St Ladislav”, u: *Kings and Kingship in Medieval Europe*, ur. Anne J. Duggan (London: King’s College London Centre for Late Antique and Medieval Studies, 1993), 241-264.

⁴⁵ O tome potanje usp. Ivan Majnarić, „Vazda ljublaše pravdu s našimi pr’vimi: združivanje plemstva u Kraljevini Hrvatskoj anžuvinskog doba”, u: *Zadarski mir: prekretnica anžuvinskog doba*, ur. Mladen Ančić i Antun Nekić (Zadar: Sveučilište u Zadru, 2022), 289-319.

⁴⁶ Na tom se tragu u skoroj budućnosti očekuje detaljnija argumentacija Luke Špoljarića i Ivana Majnarića.

stoljeća. O *Pacta* kao djeliću političkoga programa hrvatske elite okupljene oko knezova Bribirskih koja se identificirala u nazivu *nobiles duodecim generationum regni Croatiae* i uspomenom na lik kralja Zvonimira i koja je pred nastupom kralja Ludovika – za uvođenja reda u kraljevsku prava te posljedično i svekoliko društvo – nastojala očuvati svoj elitni položaj unutar same plemićke zajednice, a posljedično i naspram vladara, u posljednje se doba potanje pisalo.⁴⁷ Oslanjajući se na te zaključke, ovdje ću ih nadograditi zapažanjem povezanim s kasnosrednjovjekovnom političkom filozofijom i praksom.

Sadržaj *Pacta* neprijeporno u svojoj srži gaji sustav predstavništva koji se u Europi postupno oblikuje tijekom 13. i 14. stoljeća.⁴⁸ U Zemljama ugarske krune u povojima je primjetan u Ugarskoj potkraj 13. stoljeća, a jasnije se započinje oblikovati za anžuvinske dinastije, pa tako i u Kraljevini Hrvatskoj, u drugoj polovini 14. stoljeća. Sintagme u *Pacta* poput *tractare et pacta* odnosno *ad talem concordiam deuenereunt*⁴⁹ podrazumijevaju transakcijalnost odnosa između vladara i neke grupe njegovih podanika, što je u srednjovjekovlju primjetno tek sa sazrijevanjem političke misli i prakse, odnosno u skladu s postankom sustava predstavništva. Barem do kraja 12. stoljeća vladar podanicima vlada, a njegova je volja vrelo zakona i pravde, odnosno podanici su ponajprije ovisili o vladarevoj milosti. Koncept sporazuma u vladarevu odnosu prema podanicima moguće je motriti samo u polaganju zakletve vjernosti vladaru i posljedično specifičnom osobnom (a ne grupnom) odnosu s njim. Izostanak zakletve vjernosti nosio je otpadništvo iz društva, stoga je bio i društveno poguban.

Jednostavnije, *Pacta* ne prenose neku sačuvanu srž zbivanja s početka 12. stoljeća, izuzev traga o promjeni vladarske dinastije i zakletve vjernosti koju su vladaru te dinastije položili žitelji Kraljevine Hrvatske. S obzirom na to da je zapis *Pacta* nastao u učenom okružju, najvjerojatnije splitskoga intelektualnog ozračja, nije isključeno da je upravo ondje program plemićke elite konačno diskurzivno oblikovan. Pritom je povezan s dobom kralja Kolomana kao jedinim primjetnim dobom u kojem su nasljednici kralja Zvonimira mogli definirati odnos prema

⁴⁷ Usp. Majnarić, „Vazda ljublaše pravdu s našimi pr'vimi”, *passim*.

⁴⁸ O političkom predstavništvu za ovu priliku usp. Wim P. Blockmans, „A typology of representative institutions in late medieval Europe”, *Journal of Medieval History* 4 (1978), br. 2: 189-215; Mario Damen, Jelle Haemers, Alastair J. Mann, „An Introduction: Political Representation: Communities, Ideas and Institutions in Europe (c. 1200–c. 1690)”, u: *Political Representation*, ur. Mario Damen, Jelle Haemers i Alastair J. Mann (Leiden: Brill, 2018), 1-15; Wim Blockmans, „Representation (since the thirteenth century)”, u: *The New Cambridge Medieval History*, Vol. VII: c. 1415–1500, ur. Christopher Allmand (Cambridge: Cambridge University Press, 1998), 29-64; Julia Burkhardt, „Negotiating realms. Political representation in late medieval Poland, Hungary and the Holy Roman Empire”, u: *Medieval East Central Europe in a Comparative Perspective*, ur. Gerhard Jaritz i Katalin Szende (London: Routledge, 2016), 62-65.

⁴⁹ Usp. Tadija Smičiklas, ur., *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije = Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* (dalje: CD CDS), sv. 2: *Listine XII. vijeka: 1101–1200* (Zagreb: JAZU, 1904), 8-9, dok. 5.

novom vladaru. No, ako jest tako, to govori da je u 14. stoljeću barem u istočnojadranskom obalnom gradu postojao trag živoga pisanog sjećanja na smjenu dinastija i posljedično definiranje raznih društvenih odnosa za kralja Kolomana.

- ***Pripis Supetarskom kartularu***. Jedan od argumenata historičarima kojim su konsekutivno zaključivali o „kralju Petru” bio je i *Pripis Supetarskom kartularu*.⁵⁰ U njemu se spominje da je za kralja Zvonimira jedan od banova bio Petar Snačić, što je historičarima postao argument da je upravo taj imao predispozicije uzeti krunu kao „kralj Petar”. Međutim, *Pripis* je nastao u istome misaonom i fizičkom okružju u kojem su sastavljeni i *Pacta* te s njima dijeli istu sadržajnu osnovu, a riječ je o učenoj prezentaciji spomenutoga identitetsko-političkog programa hrvatske plemićke elite.⁵¹ Štoviše, *Pripis* za razliku od *Pacta* utvrđuje izravno pravo plemićke elite na Kraljevinu, tvrdeći da sedam banova Kraljevine Hrvatske – od kojih je prvi ban Hrvatske, a kojega u osnovi bira 12 rodova Hrvata – izabire kralja ako taj premine bez nasljednika.⁵² Povrh toga, utvrđuje izravnu vezu elite s kraljem Zvonimirom preko poimence navedenoga bana Petra Snačića, pripadnika jednoga od šest hrvatskih *generationes* iz kojih se izabire ban u Hrvatskoj.⁵³ U tom kontekstu *Pripis*, kao i *Pacta*, ne opisuje stvarnost u nekoj davnoj prošlosti Kraljevine Hrvatske i/ili u doba kralja Zvonimira, nego tu prošlost prikazuje na osnovi društvenih okolnosti, ideja i poruka 14. stoljeća. Time je i vrijednost sadržaja *Pripisa* za poznavanje ranosrednjovjekovne povijesti, izuzev utvrđivanja upravne uloge bana u Kraljevini, iznimno teško raspoznatljiva. Tim prije što je u samom *Pripisu* uz poruku hrvatske plemićke elite vidljivo još nekoliko slojeva njegova oblikovanja, od kojih je najočitiji utjecaj *Ljetopisa popa Dukljanina*. No, podjednako se čini mogućim da je autor *Pripisa* crpio neke informacije i iz drugih, danas nepoznatih predložaka. Trag tome daju poimence navedene osobe, pripadnici hrvatskih plemićkih *genus*. Pritom se može pomišljati i na historicitet nekih od tih osoba navedenih u *Pripisu* u službi bana, ali pitanje njihove stvarne administrativne službe i poblizega doba u kojem su živjeli ostaje otvoreno.

U potonjem se kontekstu spomen bana Petra Snačića u *Pripisu* vjerojatno može povezati s banom Petrom kojega u pratnji kralja Slavca bilježi *Supetarski kartular*.⁵⁴ Toga su Petra, za kojega nema potvrde da je pripadao Snačićima, historičari

⁵⁰ Usp. Držislav Švob, „Pripis Supetarskog kartulara o izboru starohrvatskog kralja i popis onodobnih banova”, *Historijski zbornik* 9 (1956), br. 1-4: 101-117.

⁵¹ Za takvo utemeljenje *Pripisa* usp. detaljnu argumentaciju u: Ančić, „Dva teksta iz sredine 14. stoljeća”, 165-166.

⁵² Usp. Švob, „Pripis Supetarskog kartulara”, 103, *Tempore transacto erat consuetudo in regno Croatorum: erant septem bani, qui eligerant regem in Croacia, quando rex sine liberis moriebatur ...*

⁵³ Usp. Švob, „Pripis Supetarskog kartulara”, 103-104, ... *Et de sex generibus Croatorum erant bani in Croacia, quos eligebant duodecim tribus Croatorum. Et de aliis sex generationibus erant comites in comitatibus Croacie. Kacigi, Cucari Snasci, Cudomirigi, Mogorouigi, Subigi: isti sunt principales, quibus pertinet banatum ... Tempore Suenimiri fuit Petrus Sna... banus.*

⁵⁴ Usp. Viktor Novak i Petar Skok, prir., *Supetarski kartular* (Zagreb: JAZU, 1952), 215, 223.

neovisno o vlastitom stajalištu prema *Pripisu* katkad držali istovjetnim „kralju Petru”.⁵⁵ No, kako o dataciji povijesne epizode o Slavcu nije bilo jednostavnoga stajališta i/ili se izvorno područje vlasti Slavca nije povezivalo s Kraljevinom Hrvatskom, tako i poveznica bana u Slavčevoj pratnji s hrvatskom krunom u postojećem historiografskom diskursu nije bila argumentacijski jednostavno poveziva.

- **Život sv. Ivana Trogirskog.** Spomenuti trag živoga pisanog sjećanja na smjenu dinastija i kralja Kolomana koji je primjetan u *Pacta conventa* svakako je vidljiv u *Životu sv. Ivana Trogirskog*.⁵⁶ Pritom se može pomišljati da je nepoznati autor *Pacta* bio izravno, a ne samo preko djela arhiđakona Tome, upoznat sa *Životom*. Premda, kao i *Pacta*, *Život* izravno ne bilježi „kralja Petra”, historičari su ga često rabili kao posredni dokaz da je Petar doista bio kralj. Logika je pritom bila ponešto obrnuta, često i prešutna, a prema njoj se Koloman u prvom desetljeću 12. stoljeća morao posvetiti ponovnom vojnom djelovanju u Hrvatskoj i Dalmaciji – kako to tobože bilježi *Život* – kojega ne bilo da mu se prije, doduše neuspješno, nije ispriječio „kralj Petar”. Međutim, ostavljajući argumentacije historičara po strani, *Život* ima doista bitnu, ali posrednu vrijednost za poznavanje povijesne uloge kralja Kolomana.

U samom *Životu* vidi se jasna tematska intervencija u sadržaj, odnosno „druga ruka” u oblikovanju narativa. Riječ je o znanjoj drugoj redakciji iz 1203./1204. koju je učinio Treguan, tada trogirski arhiđakon i budući trogirski biskup. Naime, upravo se u epizodi *Života* o Kolomanovoj opsadi Zadra, odnosno napadu na Zadar, raspoznaje Treguanova tematska intervencija, na što je upozorila Ana Marinković.⁵⁷ Ta se intervencija – kako je utvrđeno i u prethodnim poglavljima na primjeru ostalih narativnih izvora – sastojala u prenošenju zbivanja iz autorove sadašnjosti u prošlost. U Treguanovu slučaju riječ je o križarskoj opsadi Zadra 1202. i nizu teoloških (i pravnih) nedoumica koje je prouzročio čin napada kršćanskih snaga na grad u vlasti, papi vjerna, kršćanskoga vladara.⁵⁸ S obzirom

⁵⁵ Usp. analizu različitih zaključaka u Švab, „Kritički pregled historiografije”, *passim*.

⁵⁶ Za ovu priliku kao osnovu za uvođenje u probleme vezane uz *Život sv. Ivana Trogirskog* usp. Ana Marinković, „*Tamquam lupi rapaces*: Dynamics of the Image of the Venetian Army in Dalmatian Hagiography”, u: *Identity and Alterity in Hagiography and the Cult of Saints*, ur. Ana Marinković i Trpimir Vedriš (Zagreb: Hagiotheca, 2010), 179-200; Milan Ivanišević, „Život svetoga Ivana Trogirskoga”, *Čakavska rič* 8 (1978), br. 2: 141-165.

⁵⁷ Za detaljniju argumentaciju o njoj usp. Marinković, „*Tamquam lupi rapaces*”, 182-186.

⁵⁸ O tadašnjim tumačenjima i razmatranjima kršćanskoga napada na kršćane postoji opsežna literatura, pa za ovu priliku usp. A. J. Andrea, J. C. Moore, „A Question of Character: Two Views on Innocent III and the Fourth Crusade”, u: *Innocenzo III urbs et orbis*, vol. I, ur. Andrea Sommerlechner (Roma: Società romana di storia patria; Istituto storico italiano per il Medioevo, 2003), 525-585; Alfred J. Andrea, Ilona Motsiff, „Pope Innocent III and the Diversion of the Fourth Crusade Army to Zara”, *Byzantinoslavica* 33 (1972): 6-25; Ivan Majnarić, „Papal Attitudes towards Eastern Adriatic Piracy and the Fourth Lateran Council”, u: *The Fourth Lateran Council: an Event that Transformed Europe*, ur. Ivan Majnarić, Daniel Patafta i Marko Jerković (Zagreb: Catholic University of Croatia;

na to da je Treguan bio zagovornik tadašnjih ideja Rimske kurije i njihova praktična provođenja, svoje svojevrsno viđenje problema prenio je u *Život*. Tako je do mirnoga rješenja pitanja između Kolomana i Zadrana, posredstvom Ivana Trogirskog, došlo zbog uviđanja grešnoga ophođenja obiju strana, a ponajprije jer su obje strane kršćanske (*uterque populus gaudet unius deitatis cultura*).⁵⁹ Pritom je, kako je napomenula i Ana Marinković, vidljiva opreka u poželjnom Kolomanovu postupanju – uzornom primjeru ponašanja svjetovnoga vladara kako je zagovaralo papinstvo na prijelazu 12. u 13. stoljeće – i nepoželjnom djelovanju križara pod Zadrom. No, pozadinu prikaza Kolomanove prikladnosti moguće je nazreti u još jednome momentu. Riječ je o Treguanovu boravku na dvoru Arpadovića i očitoj povezanosti s dvorom. To pak otvara još jednu mogućnost.

Premda za to nema izravne potvrde, na osnovi intelektualnih obrazaca toga doba, ali i posvjedočene Treguanove sklonosti ostavljanju traga putem pisane riječi, nije isključeno da se upravo na kraljevskom dvoru Treguan susreo s uobičajenim pisanim obrascima o kralju Kolomanu. Na to bi donekle upućivalo i isticanje narativa o kraljevoj prikladnosti u „Treguanovu dijelu” *Života*. To bi pak nadalje upućivalo na mogućnost da se srž narativa o Kolomanu u istočnojadransko okružje posredovala iz ugarskih historija. Dakako, bio je prisposobljen situaciji u kojoj se u istočnojadranskom okružju rabio. Uz neposredne tragove prošlosti u vidu Kolomanovih privilegija ili materijalnih ostataka njegova doba, čini se da je upravo *Život* postao jedan od tekstualnih obrazaca za sve buduće narative, pa je u njima tradicionalno opetovan spomen kralja Kolomana kao ključne točke za položaj hrvatskoga i dalmatinskoga društva. Taj je obrazac svakako nasljedovao i na sebi svojstven način dalje nadogrudio splitski arhiđakon Toma.

- ***Historia Salonitana***. Splitski arhiđakon Toma na problem „kralja Petra” nudi sasvim drugačiji pogled od ostalih historija / narativnih izvora. Vrijedi opetovati njegove ključne momente. Tako Toma utvrđuje da Zvonimir nije ostavio potomka, pa je kraljevskoj krvi nedostajalo roda (*deficiente prosapia*). To je dovelo do velike nesloge (*magna discordia*) među uglednicima Kraljevine te su se okrenuli jedni protiv drugih, prisvajajući vlast u želji za kraljevanjem (*ille regnandi ambitione sibi terre dominium uendicaret*). Jedan od uglednika koji je trpio velike nepravde naposljetku je započeo nagovarati kralja Ladislava da osvoji (*ad capiendum*) Kraljevinu Hrvatsku. Na to je kralj prešao Dravu i Željezne Alpe i stao napadati utvrde koje su pripadale *gentibus Chroatie*. No, do priobalja nije stigao zbog upada Kumana u Ugarsku. Naslijedio ga je neustrašivi (*ferocis animi*) Koloman te s mnogobrojnom vojskom (*multo armorum apparatu*) stekao (*optinuit*)

University of Zagreb – Catholic Faculty of Theology; Croatian Franciscan Province of Saints Cyril and Methodius; Kršćanska sadašnjost, 2019), 66-73.

⁵⁹ Usp. „Vita beati Joannis, episcopi et confessoris Traguriensis”, u: Daniele Farlati, ur., *Illyricum sacrum*, vol. 4: *Ecclesiae suffraganeae metropolis Spalatensis* (Venice: Apud Sebastianum Coleti, 1769), 313.

dio Hrvatske koji je preostao Ladislavu. Nadalje je Toma opisao kako je kralj mirnim putem stekao Split, Trogir i Zadar. Pri tom se opisu ponovno kao središnji argument, kao i u Treguanovu zapisu, javlja dioništvo kršćanstva. Splitski su se mirno podvrgnuli Kolomanu nakon što su shvatili da su Ugri kršćani (*homines esse christianos*). Po utanačenju svojih prava Splitski su se zakleli (*iurauerunt*) kralju Kolomanu, njegovim potomcima i Kraljevini Ugarskoj (*regno Hungarie*).⁶⁰

O Tominoj ingenioznosti u oblikovanju narativa, radnje, uporabi simbola i suvremenih znanja tadašnjega doba, kao i o uporabi dokumenata koji su se čuvali u splitskoj Crkvi, nije potrebno potanje govoriti.⁶¹ Ovdje je, međutim, bitno upozoriti na korespondiranje Tomina i Treguanova opisa djelovanja kralja Kolomana. Jednostavnije, Toma je poznavao Treguanov zapis *Života* i štoviše iskoristio ga gotovo potpuno, uz razliku da je na središnje mjesto vlastitoga zapisa, kao uostalom i u ostatku svojega djela, stavio Split.

Osim toga, čini se da Toma također Kolomana narativizira kroz objedinjavajući kontrast „barbarskoga ratnog vođe” i milostivoga kršćanskog vladara. To je vidljivo u opisu Kolomana izričajima *ferocis animi*, odnosno kao neustrašivoga ili ratobornoga kralja, te onoga *petens pacifice*, odnosno kralja blagoga mirotvorca (u postupanju sa Splitom). Iz navedenoga je izgledno da je Toma poznavao narativ o kralju Kolomanu kakav je najočitije iznesen u djelu Šimuna de Keze, odnosno da su obojica rabila neke starije, danas nepoznate, predloške. Taj zaključak zapravo jasno potvrđuje i Tomino sumirano pripovijedanje o dolasku Ugara,⁶² odnosno kasnije povremene bilješke o ugarskim kraljevima.⁶³ Svakako se valja zapitati o podrijetlu oblikovanih poruka ugarskih historija u historijama istočnojadranskih obalnih gradova, a čini se da bi mogle potjecati iz komunikacije i boravka na kraljevskom dvoru Bernarda i Treguana, koji su upravo zagovorom ugarskih kraljeva potom postali splitski nadbiskup, odnosno trogirski biskup.

Tomino izostavljanje „kralja Petra” nije kontradiktorno de Kezinu spominjanju, ali je i više nego indikativno. Premda se može pomišljati da Toma stvari koje nisu izravno povezane sa Splitom nije držao neophodnim spominjati, ipak je kraljevsku liniju vjerno i dosljedno bilježio. Štoviše, naoko se čini da nije poznavao/

---

⁶⁰ Usp. Thomae Archidiaconi, HS, 84-89.

⁶¹ O tome za ovu priliku usp. Mirjana Matijević Sokol, *Toma Arhiđakon i njegovo djelo* (Jastrebarsko: Slap, 2002), *passim*; Mirjana Matijević Sokol, „Archdeacon Thomas of Split (1200–1268) – A source of early Croatian History”, *Review of Croatian History* 3 (2008), br. 1: 251-270; Mirjana Matijević Sokol, „O nekim stilskim, jezičnim i strukturnim osobitostima Salonitanske povijesti Tome Arhiđakona Splitskoga”, u: *Studia mediaevalia selecta. Rasprave i prinosi iz hrvatske srednjovjekovne povijesti*, ur. Tomislav Galović (Zagreb: FF Press, 2020), 127-138; Ivan Majnarić, „*Hic dies uite tue ultimus erit*: Archbishop Rainer, Nicholas Kačić, and Thomas the Archdeacon – Unveiling the Story”, u: *Towns and Cities of the Croatian Middle Ages: The City and the Church*, ur. Irena Benyovsky Latin i Zrinka Pešorda Vardić (Zagreb: Croatian Institute of History, 2024), 142-147.

⁶² Thomae Archidiaconi, HS, 56-59.

⁶³ Usp. Thomae Archidiaconi, HS, 66-67.

spomenuo kralja Stjepana. No, tu se valja podsjetiti na spomenutu činjenicu da shvaćanje i uloga konsekvativnoga slijeda (ili kronologije) u srednjovjekovnim historijama ne odgovara njegovu historijskom poimanju i uporabi. Toma spominje kralja Stjepana, ali na drugome mjestu, vezano uz epizodu o nadbiskupu Lovri,⁶⁴ a ne u onoj o dolasku kraljeva Arpadovića do hrvatske krune. Što to pak znači za narativ o „kralju Petru“?

Jednostavno se čini da je za dvije spomenute epizode Toma na raspolaganju imao različite predloške. U onom o dolasku Arpadovića na hrvatsko prijestolje naglasak je bio na neslozi uglednika, odnosno „vlasteoskoj revoluciji” i posljedično neometanom dolasku Arpadovića do vlasti u Kraljevini Hrvatskoj. S obzirom na to da je Toma poznao neke ugarske predloške i ne spominje nekoga Petra kao kralja, s oprezom se može zaključiti da je „kralj Petar” za potrebe dodatnoga naglašavanja uloge i položaja kralja Kolomana izvorno oblikovan u ugarskom intelektualnom okružju najranije tijekom 13. stoljeća, a izgledno upravo u historiji Šimuna de Keze.

- **Gaufredus Malaterra, *De rebus gestis Rogerii Calabriae et Siciliae comitis et Roberti Guiscardi ducis fratris eius***. Sicilski benediktinac Gaufred Malaterra napisao je potkraj 11. stoljeća historiju Normana, osobito usmjerenu na doba i djela braće Roberta Guiscarda i Rogera, odnosno osvajanje Sicilije. Zabilježio je i epizodu o braku kralja Kolomana s Felicijom, normanskom princezom i kćeri Rogera Sicilskog. Prema njoj, nakon uspješnih dogovora o braku, u svibnju 1097. princeza je s pratnjom, u kojoj bilo 300 vitezova, zaplovila iz Palerma te pristigla u Biograd, koji je bio pod vlašću ugarskoga kralja (*qui iuris regis Ungarorum est*). Ondje je princezu dočekaao stanoviti Vinkurije, knez Biograda, s 5000 konjanika (*Vincurius, comes Bellegratae, missus cum quinque millibus armatorum*) te ju otpratio kralju.⁶⁵ Vinkurije je u historiografiji uspješno identificiran kao Merkurije, knez Albe Iulije,⁶⁶ a taj je ujedno često poistovjećen s tobožnjim vojnim zapovjednikom koji je upravo na putu prema Biogradu porazio „kralja Petra”. Premda Gaufreda nedvojbeno nisu zanimala unutarne prilike Hrvatske ili Ugarske Kraljevine da bi zabilježio takav sukob, nekoliko točaka njegova izvješća valja istaknuti. Ključna činjenica jest ta, kako Gaufred ističe, da je Biograd pod vlašću ugarskoga kralja. S obzirom na to da Gaufred veliča braću Rogera i Roberta, čitava epizoda namijenjena je isticanju ugleda Rogera i dostojnosti Kolomana da uzme ruku njegove kćeri. Tako Roger Kolomanov prijedlog odbija razmatrati

⁶⁴ Usp. Thomae Archidiaconi, HS, 80-81.

⁶⁵ Usp. Gaufredi Malaterrae, *De rebus gestis Rogerii Calabriae et Siciliae comitis et Roberti Guiscardi ducis fratris eius*, ur. Ernesto Pontieri, *Rerum italicarum scriptores*, vol. 5/1 (Bologna: N. Zanichelli, 1927-1928), 102-103.

⁶⁶ Usp. Georgius Györffy, ur., *Diplomata Hungariae antiquissima: accedunt epistolae et acta ad historiam Hungariae pertinentia*, vol. I (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1992), 382-385, dok. 138/1-138/II; 391-396, dok. 142, gdje se Merkurije 1111. i 1113. navodi kao *Mercurius princeps Ultrasiluanus*.

dok mu ga ne iznesu ugledniji poslanici s većim ovlastima (*quod coeperat velit, alicuius auctoritatis gradus vel ordinis personas, quibus facilius credatur*). U kontekstu dostojnosti i ugleda potrebno je motriti i brojeve viteza i konjanika koji prate i dočekuju Feliciju (Buzilu). Stoga uz Arduina, biskupa Győra, i kneza Tomu, koji su bili u drugom poslanstvu Rogeriju, i u Merkuriju treba prepoznati uglednika Ugarske Kraljevine. Ako se epizoda tako motri, teško je povjerovati da bi princeza doplovila na neko nedostojno mjesto, odnosno na ono koje se ne nalazi pod vlašću njezina ženika. To pak znači da je u prvoj polovini 1097. kraljevska vlast ondje bila dostatno osigurana i uređena. Jednostavnije, u dolasku Merkurija u Biograd nema traga da je riječ o nekom vojnom odredu koji je na putu za dočeka normanske princeze harao Hrvatskom i pritom usmratio „posljednjega hrvatskoga kralja”.

- **Raymund od Aguilersa, *Historia Francorum qui ceperunt Iherusalem***. U razmatranju stanja u Kraljevini Hrvatskoj i Dalmaciji na kraju 12. stoljeća često je kao posredni argument rabljena historija Raymunda od Aguilersa, kapelana tuluškoga vojvode Raymonda od Saint Gillesa, koja bilježi pohod u Prvi križarski rat.⁶⁷ S obzirom na to da je križarska vojska proputovala, najvjerojatnije, unutrašnjošću Kraljevine Hrvatske,⁶⁸ opis toga puta historičari su držali vrijednim pozornosti. Područje kojim su križari prolazili opisano je tmurnim bojama, a sam prolazak kao svojevrsno iskušenje na putu koji je trajao 40 dana.⁶⁹ Opis maglovitih i brdovitih bespuća, nastanjenih divljim, odnosno bezbožnim ljudima koji su od križara bježali ili ih pljačkali, historičare je vodio k različitim zaključcima, a često na kraju bio dokaz da Koloman nije ovladao tim krajevima. No, valja napomenuti da je ključ za razumijevanje toga dijela Raymundova teksta upravo govor o kušnjama koje se opetuju sve do dolaska križarske vojske u Drač. Pritom su u oblikovanju *Historije* vidljiva dva momenta: (1) osnova opisa putovanja kroz Sklavoniju počiva gotovo isključivo na uporabi biblijskih slika te motiva iz djela

⁶⁷ O zapisu i relevantnoj historiografiji, koja ujedno raspravlja o trasi putovanja križara usp. Ivan Majnarić, „Tending the Flock: Clergy and a Discourse of War in the Wider Hinterland of the Eastern Adriatic during the Late Twelfth and Thirteenth Centuries”, u: *Between Sword and Prayer*, ur. Radosław Kotecki, Jacek Maciejewski i John Ott (Leiden: Brill, 2018), 435-437. Osim Raymunda d’Aguilersa u opisu vojne hrvatske krajeve bilježi i Vilim Tirski u djelu *Historia rerum in partibus transmarinis gestarum*. Pritom je Vilim uz neke geografske i vrlo uopćene etnografske dopune gotovo u cijelosti prenio zapis Raymunda d’Aguilersa te ga zato ovom prilikom neću komentirati.

⁶⁸ Točna trasa putovanja izazvala je iznimno zanimanje historičara. Ovdje ću samo pripomenuti da je za njezino grubo definiranje, dakako uz određena odstupanja s obzirom na oblikovanje urbanih središta / središta moći u unutrašnjosti, moguće promotriti trase koje bilježi *Tabula Peutingeriana*. To pak znači da je put križare vodio neposredno uz ili u sam Knin.

⁶⁹ Usp. Raimundi de Aguilers, canonici Podiensis, „*Historia Francorum qui ceperunt Jerusalem*“, u: *Recueil des Historiens des croisades. Historiens Occidentaux*, vol. 3 (Paris: Académie des inscriptions et belles-lettres, 1866), 235-236, odnosno kritičko englesko izdanje *Historia Francorum qui ceperunt Iherusalem*, prev. John Hugh Hill i Laurita Lyttleton Hill (Philadelphia: American Philosophical Society, 1968), 15-17.

sv. Ambrozija (zabačena, neprohodna i brdovita zemlja, pokrivena gustom šumom, 40 dana, itd.),⁷⁰ (2) temeljitost i preciznost epizoda *Historije* nakon dolaska križara u Drač u suprotnosti je s vrlo uopćenim prikazom prolaska križara kroz Sklavoniju. Od potonjega *Historija* odstupa samo u epizodi kojom se veličaju vrline vojvode Raymonda, a riječ je o njegovu susretu s kraljem Slavena Bodinom u Skadru.

U skladu s rečenim može se pretpostaviti da Raymund u dijelu putovanja kroz Sklavoniju nije osobno pratio križare. Najvjerojatnije se s križarima ponovno susreo upravo u Draču, stoga je u *Historiju* konkretnije uvrstio ono što je u memoriji križara bilo svježije i/ili za namjenu *Historije* bitnije, poput epizode u Skadru.

Kako bilo, opis putovanja križara kroz Kraljevinu Hrvatsku i Kraljevinu Duklju sačinjen je od stereotipnih slika na osnovi biblijskih motiva, što međutim vrlo malo svjedoči o zbilji tih kraljevina. Ipak, susret s nosiocima vlasti Raymund, iz kojega god razloga, nije propustio spomenuti, ponajprije jer je taj imao funkciju veličanja ugleda vojvode kojega je pratio. Posljedično proizlazi da za putovanja križara kroz Hrvatsku potkraj 1096. ili na početku 1097. takva nosioca vlasti, vrijednog pozornosti u vidu veličanja ugleda tuluškoga vojvode, ondje nije bilo.

Susljedna interpretacija: Kraljevina Hrvatska potkraj 11. stoljeća

Završetkom dešifriranja narativnih izvora u nastavku izrečene zaključke valja povezati sa sačuvanim dokumentarnim izvorima i promotriti što sve to zajedno govori o „kralju Petru”, odnosno Kraljevini Hrvatskoj potkraj 11. stoljeća. Pritom, kako sam spomenuo uvodno, neću komentirati mnogobrojna historiografska stajališta, ponajprije da ne bih opteretio tekst, nego ću jednostavno iznijeti zaključke. No, najprije ih je potrebno kontekstualizirati.

Nerazmjer sačuvanih dokumentarnih izvora iz zadnjega desetljeća 11. stoljeća u odnosu na njihov jasan porast za tri prethodna kralja govori o dezintegraciji kraljevske vlasti, odnosno postupanjima karakterističnim za „vlasteosku revoluciju”. Upravo to bilježi splitski arhiđakon Toma kad govori o velikoj „neslozi velikaša” nakon nestanka potomaka domaće dinastije. Konkretnije, riječ je o procesu u kojem su pojedini aspekti punine kraljevske upravne moći (najčešće sudske i vojne) prelazili na uglednike koji su potom na određenom području kojem nisu bili izravni vlasnici zamijenili kraljevsku vlast i započeli provoditi vlastitu jurisdikcijsku volju nad kraljevskim podanicima. Nametanje vlastite volje dugoročnije je vodilo transformaciji javnih ovlasti u privatne i posljedično izgradnji samostal-

⁷⁰ Usp. *Historia Francorum* (kritički aparat), 15-17. Također o uporabi biblijskih motiva usp. Thomas Lecaque, „Reading Raymond: The Bible of Le Puy, the Cathedral Library and the Literary Background of the Liber of Raymond of Aguilers”, u: *The Uses of the Bible in Crusader Sources*, ur. Elizabeth Lapina i Nicholas Morton (Leiden; Boston: Brill, 2017), 105-132.

nih područja vlasti, najčešće okupljenih oko uglednikove središnje utvrde, odakle je emanirao svoju moć.⁷¹ Najbrži i najlakši put, ne i jedini, k monopolizaciji javnih ovlasti bila je služba u vladarevu upravnom aparatu. Procesi „vlasteoske revolucije” nisu nužno isključivali vladara, nego su mogli biti odjek dinamike odnosa vladara i uglednika, no svakako je izostanak kraljevske vlasti bitno pospešivao prisvajanje javnih ovlasti. S obzirom na to da je pismena kultura na kraju 11. stoljeća još uvijek bila u povojima, rezervirana za kraljevske i crkvene institucije, upravo nedostatak izvora svjedoči o nestanku efektivne kraljevske vlasti. Stoga je nakon kratke vladavine Stjepana u nedostatku kraljevskih krvnih izdanaka, a u skladu s razgranatosti i složenosti kraljevskoga upravnog aparata, odnosno ugleda koji su dionici toga aparata stekli, započela „vlasteoska revolucija”. Ta, međutim, nije bila usmjerena na osvajanje/zaposjedanje kraljevskoga naslova, nego ponajprije na učvršćenje vlasti i uklanjanje svih takmaca na području svoje vlasti. U hrvatskom slučaju ponajbolji primjer toga jest onaj „kralja” Slavca, koji je područje pod vlašću hrvatskoga kralja, nakon nestanka te vlasti, pretvorio u snažno „vlastelinstvo”, najvjerojatnije sa središtem u Omišu, te pritom oponašao administrativnu organizaciju hrvatskoga vladara. Pritom je transmisija vlasti od nositelja titula *dux* i/ili *morsticus* u pratnji hrvatskoga vladara do one *rex* tijekom posljednjega desetljeća 11. stoljeća jasan iskaz procesa „vlasteoske revolucije” i prisvajanja vladarskih prerogativa. U tom kontekstu uporaba naslova *rex* iskazuje upravo vladara na području s potpunom puninom vlasti. Štoviše, monopoliziranje vlasti unutar obitelji to dodatno potvrđuje. Morstika Rusina naslijedio je brat *rex* Slavac, u čijoj je pratnji kao ban bio Petar, Rusinov sin.⁷² Štoviše, nesloga (*discordia*) Slavca i Ljubomira – u historiografiji ispravno poistovjećenog s istoimenim tepčijom na dvoru hrvatskoga vladara – upućuje na kompeticiju između uglednika (nekadašnjega) vladarskoga administrativnog aparata upravo oko prisvajanja vladarskih prerogativa te utvrđivanja vlastite moći na području vlasti. Kako bilo, sve navedeno potvrđuje da u doba tih spomena na hrvatskom prijestolju više nema vladara, pa u skladu s tim događaje valja datirati neposredno nakon smrti kralja Stjepana.

U doba velike „nesloge uglednika” i priobalni gradovi tražili su put očuvanja svojega područja vlasti i stvorenoga društvenog poretka. Odjek toga vidljiv je u ponovnoj uporabi spomena bizantskoga cara u kontrolnim elementima datacije u jednoj od rijetkih sačuvanih isprava u posljednjem desetljeću 11. stoljeća. Riječ je o ispravi koja bilježi čin zadarskoga priora Draga u korist Veke, zapisanoj 1092., s kontrolnim elementom datacije *kyri Alexio Constantinopoleos imperante*, a o kojoj su historičari potanko raspravljali. U kontekstu trenutne rasprave,

⁷¹ O tome detaljno usp. Charles West, *Reframing the Feudal Revolution: Political and Social Transformation between Marne and Moselle, c.800–c.1100* (Cambridge: Cambridge University Press, 2013), 184-185, 230; usp. i stanovitu kritiku njegova zaključivanja u: Yulia Mikhailova, *Property, Power, and Authority in Rus and Latin Europe, ca. 1000–1236* (Leeds: Arc Humanities Press, 2018), 31-34 i dalje.

⁷² Usp. Novak, Skok, *Supetarski kartular*, 215, 223, 229.

spomen cara Aleksija Komnena utvrđuje tradicionalno datiranje kakvo se uobičajeno rabilo pri izdavanju isprava, uglavnom, gradske provenijencije do 70-ih godina 11. stoljeća. Jednostavnije, taj se kontrolni element datacije katkad nalazi i u ispravama iz doba kralja Petra Krešimira i kralja Zvonimira, no svakako rjeđe nego prije njihova kraljevanja.⁷³ Nije, međutim, moguće nedvojbeno reći je li tijekom 80-ih godina 11. stoljeća uporaba toga kontrolnog elementa datacije sasvim nestala jednostavno zato što isprave administrativne gradske provenijencije toga doba nisu sačuvane. U svakom slučaju, spomen cara Aleksija u ispravi koja bilježi čin priora Draga ni na koji način ne svjedoči da je Bizant obnovio izravnu vlast nad Dalmacijom.

To nikako ne potvrđuje ni podatak o Gottfridu, normanskom knezu Molfette, sinu – u hrvatskoj historiografiji znamenitog – Amika, čiji je naslov *sebastos* historičarima služio kao dokaz da je tobože uime Aleksija ovladao Dalmacijom. Naime, *Guisfredus comes et sebasto imperiali et filius quidam bone memorie Amici comitis*, za nekog puta u Dalmaciju (*dum pergerem in partibus Dalmatie*) zastao je na Tremitima te tamošnjem benediktinskom opatu obećao potvrditi neke nekretnine u gradu Campomarinu koje je samostanu darovao njegov otac. Obećanje je odlučio održati *si Dominus michi reddiderit in mea potestate*.⁷⁴ Po povratku iz Dalmacije 1093., nakon što je Gospodin ispunio njegova nadanja (*ideoque postquam ego reversus sum et Dominus adimplevit desiderium meum*), ispunio je obećanje dano opatu. Na osnovi toga hrvatski historičari tvrdili su da je riječ o vojnom pohodu Gottfrida na Dalmaciju, no za takav zaključak nema nikakve potvrde.⁷⁵ Štoviše, Graham A. Loud na osnovi spomenutih Gottfridovih riječi, ali i položaja pripadnika njegove obitelji u Apuliji, zaključuje da je Gottfridov boravak u Dalmaciji posljedica izgnanstva ili privremenoga sklanjanja pred prilikama. Doista je teško oteti se dojmu da se Gottfridove riječi o vlastitoj nadi u Božju pomoć da mu vrati vlast mogu tumačiti ikako drugačije osim da je tu vlast izgubio.⁷⁶ Da je pak samostan Sv. Marije od Mora služio kao zavjetno mjesto svjedoči i slučaj stanovitoga Malgerija, koji je u drugoj polovini 1096. pri odlasku u Prvi križarski rat samostanu darovao neke pokretnine i nekretnine.⁷⁷ U svakom

⁷³ U zadarskom se slučaju npr. 1078. u dataciji spominje car Nikefor III., usp. Marko Kostrenčić, Miljen Šamšalović, Jakov Stipišić, ur., CD CDS, sv. 1: *Listine godina: 743–1100* (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1967), 167-168, dok. 131.

⁷⁴ Usp. Armando Petrucci, ur., *Codice diplomatico del monastero benedettino di S. Maria di Tremiti (1005-1237)*, vol. 3, (Roma: Istituto storico italiano per il Medioevo, 1960), 255-257, dok. 86.

⁷⁵ Usp. Lujo Margetić, „Povezanost strukture hrvatskog društva i političkih odnosa u srednjem vijeku (do pojave staleža)”, *Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Razred za društvene znanosti* 487 (2003): 63-65, koji upozorava isto, no uz drugačije zaključivanje. Također usp. Ančić, „Od kralja ‘poluboga’”, 58-59.

⁷⁶ G. A. Loud, *The Age of Robert Guiscard: Southern Italy and the Norman Conquest* (Harlow: Longman, 2000), 249-250.

⁷⁷ Usp. Petrucci, *Codice diplomatico*, vol. 3, 259-260, dok. 88.

slučaju, vlast Bizanta nad dalmatinskim gradovima nije obnovljena, a kako je izgledalo administriranje gradske vlasti na kratkom je primjeru osiguranja vlasništva nad pašmanskim posjedima samostana sv. Krševana pokazao Mladen Ančić.⁷⁸ Sve navedeno potvrđuje da ubrzo nakon smrti kralja Stjepana kraljevske vlasti u Kraljevini Hrvatskoj i Dalmaciji više nije bilo, a ponajprije o tome izričekom svjedoči i drugi kontrolni element datacije čina zadarskoga priora Draga.

U tom dopunskom kontrolnom elementu datacije čina zadarskoga priora Draga stoji *tempore quo Uladislau Pannoniorum rex, Chroatie inuadens regnum, domnum Almun suum nepotem in illo statuit regem*. To doba u koje je kralj Ladislav upao u Kraljevinu Hrvatsku i ondje za kralja postavio nećaka Almoša vremenski poblize odgovara upravo onom o kojem je kralj Ladislav iza sredine 1091. osobno opisao opatu benediktinskoga samostana u Montecassinu: *Sclauoniam iam fere totam acquisiui*.⁷⁹ Premda je upitno tadašnje Ladislavovo poimanje termina Sklavonija, ali i prostiranje njegove vlasti ondje, različiti izvori ukazuju da je doista nakon smrti kralja Stjepana „vlasteoska revolucija” postupno omogućila upletanje Arpadovića u hrvatske prilike, ponajprije s ciljem širenja vlastitoga područja vlasti. Ta je vlast, kako svjedoči isprava s činom priora Draga, obuhvaćala Kraljevinu Hrvatsku, no nakon provale Kumana u Ugarsku pitanje je koliko je daleko južno od Drave ta vlast bila efektivna. Svakako kralj Ladislav u svojoj vlasti nije imao dalmatinske gradove. Upravo u kontekstu učvršćivanja Ladislavove vlasti valja motriti osnivanje Zagrebačke biskupije, ali i sinodu dalmatinskih biskupa u Zadru u ožujku 1095., o kojoj je ostao samo usputni trag.⁸⁰ Kako je upozorio Ančić,⁸¹ teško je oteti se dojmu da svi okupljeni biskupi Kraljevine Hrvatske nisu tom prilikom raspravili osnivanje nove biskupije na području jurisdikcije splitskoga nadbiskupa. Kako bilo, indikativno je vrijeme održavanja sinode, ali i činjenica da joj nije prisustvovao nijedan predstavnik kraljevske vlasti. To je tim bitnije ako se na umu ima bliska povezanost episkopata, osobito splitskoga nadbiskupa Lovre, s hrvatskim kraljevima. Premda održavanje sinoda bez predstavnika kraljevske vlasti u drugoj polovini 11. stoljeća, u skladu s idejama reformnoga papinstva, nije neuobičajeno, čini se svakako čudnim da se episkopat u vlastitim htijenjima i nastojanjima ne uzda u (hrvatskoga) vladara. Posljedično bi to upućivalo na to da toga vladara nema – što opet potvrđuju i kontrolni elementi datacije isprave, koji navode cara Aleksija i zadarskoga priora Draga – a namjere i efektivnost vlasti ugarskoga kralja tada još nisu bile jasno oblikovane.

⁷⁸ Usp. Ančić, „Od kralja ‘poluboga’”, 60.

⁷⁹ Usp. Kostrenčić, Šamšalović, Stipišić, CD CDS 1, 197-198, dok. 158. Ladislavov pohod na Kraljevinu Hrvatsku nedavno je obrađen u: Tamás Körmendi, „Pripreme i vojni pohod kralja (svetog) Ladislava I. u Hrvatsku”, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 37 (2019): 147-163, no osim što nasljeđuje mađarsku historiografiju 19. stoljeća, pokazuje elementarno nepoznavanje hrvatske povijesti.

⁸⁰ Usp. Kostrenčić, Šamšalović, Stipišić, CD CDS 1, 203-205, dok. 164.

⁸¹ Usp. Ančić, „Od kralja ‘poluboga’”, 63-64.

U svakom slučaju, nekakva vlast kralja Ladislava opstala je u Kraljevini Hrvatskoj sve do njegove smrti i susljednoga sukoba braće Almoša i Kolomana oko krune sv. Stjepana. U kontekstu toga sukoba čini se da je uređenje vlasti u Kraljevini Hrvatskoj imalo stanovitu ulogu utvrđivanja i dokazivanja Kolomanove vlasti i vladarskoga položaja. Osobito ako se u obzir uzme neriješeni bratski sukob, ali i činjenica da je Almoš, po Ladislavu, prethodno imenovan hrvatskim kraljem – najvjerojatnije bez krunidbenoga čina – te da je po Kolomanovoj krunidbi postao hercegom.⁸² Utvrđivanje vlasti, u skladu s iznesenim zaključcima o *Historiji* Raymunda od Aguilersa, ali i Kolomanovim nevoljama s križarima u Ugarskoj, odvijalo se tijekom 1097. godine. Samo u kontekstu učvršćenja Kolomanove vlasti razumljivo je putovanje normanske princeze u Biograd, ali i činjenica da se upravo ondje Koloman nekoliko godina poslije dao okruniti za hrvatskoga kralja. Vjerojatno se pritom – kako implicira Tomina vijest o Kolomanovoj mnogobrojnoj vojsci – može pomišljati na neke lokalizirane vojne obračune, no nikako na sukob kraljevskih vojski. Štoviše, njih nije bilo ni za Ladislavova dolaska u Hrvatsku. U kontekstu Kolomanova utvrđivanja vlasti u Kraljevini Hrvatskoj te dolaska Felicije (Buzile) u Biograd u svibnju 1097. ne čini se nimalo slučajno da Trogir i Split upravo u svibnju prihvaćaju vlast mletačkoga dužda.⁸³ Pritom nije bila riječ o nekom organiziranom mletačkom pomorskom pohodu, nego o mogućnosti pružanja aktivnije zaštite obalnim gradovima – koju car Aleksije nije mogao pružiti – pred nastupom ugarskoga kralja. Upravo to posredno svjedoči da je Koloman vlast učvrstio na području čitave Kraljevine Hrvatske, pa se pod njegovom vlašću našao i Biograd. Situaciju je svakako moguće motriti i u kontekstu spleta širih prilika, u koje su bili uključeni Normansko i Ugarsko Kraljevstvo, papinstvo i Njemačko Carstvo te Mleci. U svakom slučaju, ponovno obnovljene nevolje s Almošem, i potom Kijevskom kneževinom, Kolomana su usmjerile na druga područja Ugarske.⁸⁴ Nakon smirivanja prilika Koloman je proveo stanovitu upravnu reorganizaciju⁸⁵ te vjerojatno u tom kontekstu, ali i s obzirom na periferni položaj Kraljevine Hrvatske u odnosu na središte Kolomanove države te na rođenje Kolomanovih muških nasljednika, valja motriti njegov čin krunid-

⁸² Usp. Dániel Bagi, „Új megközelítési lehetőségek a 11. századi hercegség történetének vizsgálatához”, u: *Hercegek és hercegségek a középkori Magyarországon*, ur. Attila Zsoldos (Székesfehérvár: Városi Levéltár és Kutatóintézet, 2016), 25-57.

⁸³ Usp. Kostrenčić, Šamšalović, Stipišić, CD CDS 1, 207-209, dok. 167-158. Za širi značaj te uspostave mletačke vlasti u odnosu s kraljem Kolomanom, što ovdje prelazi okvir teme, usp. Ančić, „Od kralja ‘poluboga’”, 67.

⁸⁴ O ugarskim prilikama postoji opsežna literatura, za ovu priliku usp. Makk, *The Árpáds and the Comneni*, 12-13.

⁸⁵ Usp. János M. Bak, György Bónis, James Ross Sweeney, ur. *The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary. Volume 1: 1000-1301*, prir. (Idyllwild: Charles Schlacks Jr. Publishers, 1989), XLIV-XLVI, 23-31.

be hrvatskom krunom u Biogradu 1102.⁸⁶ Je li pritom istodobni čin krunjenja Kolomanova sina Stjepana – na što upućuju zadarske *laude*⁸⁷ – imao ulogu predodređivanja budućega nasljednika, prelazi okvir ove rasprave. U svakom slučaju, čin krunidbe odredio je i utemeljio položaj Kraljevine Hrvatske kao zasebne vladarske krunovine. No to pitanje, kao i ono uređivanja neposrednih prilika u Kraljevini Hrvatskoj na početku 12. stoljeća, u doba uspostave Kolomanove vlasti nad Dalmacijom,⁸⁸ pri čemu se na nizu kraljevskih skupova po županijama Kraljevine Hrvatske zapravo kralju polagala zakletva vjernosti, a vladar je dijelio svoju milost – čemu je vjerojatni trag ostava u Podgrađu⁸⁹ – ostavljam za neko predstojeće istraživanje.

Nastajući i nestajući „kralj Petar”

Sve navedeno nužno ovaj prilog vraća „kralju Petru”. Zaključno valja utvrditi da kralj Petar nije bio povijesna osoba, nego lik koji je ponajprije Šimunu de Kezi poslužio kao narativna figura s ciljem isticanja značaja i izgradnje vrlina kralja Kolomana. Te su vrline imale dvostruku ulogu: (1) opravdanje i utemeljenje Kolomana kao dostojnoga nasljednika kralja Ladislava te (2) prikaz Kolomana kao vladara prikladnijega od brata Almoša. Te je dvije isprepletene perspektive de Keza k tome motrio iz rakursa političke kulture kasnoga 13. stoljeća, pa je u skladu s tim u prošlost prenio odlike vladara koje su bile karakteristične za kulturu njegova doba, a ne kraja 11. i početka 12. stoljeća. Pri svemu se nužno služio postojećim djelima i predlošcima o povijesti te upravo taj kontekst postaje tim zanimljiviji za razmatranje izgradnje lika „kralja Petra”. Naime, osim u djelu de Keze, kralj Petar ne spominje se u srednjovjekovnim izvorima (do kraja 14. stoljeća), a premda brojnost spomena u izvorima nije presudna za potvrđivanje nečijega historiciteta, ta je činjenica ipak indikativna. Hrvatskoga kralja toga imena ne spominju rijetki dokumentarni izvori s kraja 11. stoljeća, ali ni splitski arhiđakon Toma. Iznimna historijska vrijednost njegova djela – mimo toga što je bio prvo-razredni intelektualac svojega doba – polazi od činjenice da je historiju oblikovao u prizmi lokalno očuvanoga znanja Splitskoga kaptola. To znanje, međutim, nije

⁸⁶ Na sve je to upozorio i: Ančić, „Od kralja ‘poluboga’”, 68-69, premda u kontekstu drugačijega zaključivanja.

⁸⁷ Usp. Smičiklas, CD CDS 2, 392, dok. 1.

⁸⁸ O uspostavi Kolomanove vlasti nad Dalmacijom za ovu priliku usp. Mladen Ančić, „Vekenega i kralj Koloman”, u: *Laude nitens multa*, ur. Pavuša Vežić i Ivan Josipović (Zadar: Sveučilište u Zadru, 2018), 15-42; Ana Marinković, „Funkcija, forma, tradicija – kraljevska kapela Kolomana Učenog u samostanu sv. Marije u Zadru”, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 40 (2005): 43-74. O Kolomanovu uređivanju prilika u Kraljevini Hrvatskoj usp. i: Ančić, „Od kralja ‘poluboga’”, 72-73, 79-80.

⁸⁹ O ostavi usp. Nikola Jakšić, „Materijalni odrazi Kolomanove vojne u Sjevernoj Dalmaciji”, *Povijesni prilozi* 17 (1998), br. 17: 269-286, uz napomenu da se ondje analiza predmeta ostave rabi u kontekstu drugačijega zaključivanja.

poznavalo „kralja Petra”. To je pak tim zanimljivije jer je Toma očito poznavao neke ugarske historije, što posljedično upućuje na to da ni u tim historijama nije bilo traga „kralja Petra”, odnosno da se „kralj Petar” u narativu ugarskih historija našao tijekom 13. stoljeća ili je, vjerojatnije, izvorna kreacija Šimuna de Keze. U svakom slučaju, to slijed zaključivanja upućuje na pitanje odakle je u 13. stoljeću nasljedovan i/ili oblikovan podatak o „kralju Petru”.

Valja naglasiti da je u srednjovjekovnim historijama uz nasljedovanje podataka bilo uobičajeno njihovo samokreiranje i domišljanje ili interpretacija radi poboljšanja narativa i utemeljenja željene poruke, ovisno o domišljatosti autora. Prikaz prošlosti pritom nije bio linearan kao u suvremenoj historiji, nego sveobuhvatan (totalan), pa je i dometanje sadržaja bilo više nego svrhovito.⁹⁰ U kontekstu prikaza kralja Kolomana to je doista jasno primjetno, no istodobno je moguće učeno domišljati kako je nasljedovan i/ili oblikovan podatak o „kralju Petru” bez obzira na to je li riječ o tradiciji 13. stoljeća ili vjerojatnije domišljanju Šimuna de Keze.

U tome se kao ključna čini dvostruka spona, ona biskupa Bernarda i Treguana te različitih kraljevskih potvrda vladara dinastije Arpadović tijekom 12. i 13. stoljeća splitskoj Crkvi. Valja naglasiti da za prvu od tih spona nema izravne potvrde – ponajprije u obliku nekoga sačuvanoga narativnog izvora ili njegova koncepta⁹¹ – no nekoliko je indikativnih momenata. Spomenuto je da su i prije i za svoje službe Bernard i Treguan bili blisko povezani s kraljevskim dvorom te su obojica bila intelektualci potvrđeno skloni pisanoj riječi.⁹² Splitski nadbiskup Guncel bio je pak blizak dvoru, a nadbiskup Rogerije iz Apulije također intelektualac i pisac. S obzirom na to, ali i kolanje srednjovjekovnih tekstova među intelektualnom elitom,⁹³ moguće je pomišljati na međusobnu razmjenu pojedinih djela, tekstova, izvadaka ili koncepta između dalmatinskih i ugarskih intelektualnih krugova.

⁹⁰ Usp. Antoni Grabowski, „Old Tales for a New Gens. Alberic of Trois-Fontaines’ Grafting of History”, *Acta Poloniae Historica* 124 (2021): 178, koji usporedbom s riječima sv. Pavla (Rim 11, 16-24) samokreaciju srednjovjekovnih historija opisuje kao pricjepljivanje sadržaja, odnosno upozorava da dometke i širenje narativa ne treba motriti samo u prizmi narušavanja postojećega ili gradnje novoga, nego upravo kao izdanke čijim dometanjem cjeloviti narativ – u kontekstu srednjovjekovnoga doba – postaje bolji. To pak suvremenim historičarima imperativnim čini razumijevanje konstrukcije i strukture narativa te uporabe motiva i „izvora” u srednjovjekovnim historijama, a samo potom potragu za mogućom stvarnom zbiljom (odnosno činjenicama) u njihovu sadržaju.

⁹¹ Najuzorniji usporedni primjer oblikovanja vlastitoga narativa iz postojećih predložaka daje *Split-ska anonimna kronika*.

⁹² Uz spomenuto Treguanovo autorstvo, za problem Bernardovih sačuvanih teoloških rasprava usp. Ante Jadrijević, „Djela Bernarda splitskog nadbiskupa (1140-1217)”, *Službeni vjesnik Biskupije splitske i makarske* 11 (1964), br. 1-2: 90-96.

⁹³ Za kontekstualizaciju te tvrdnje usp. Pascale Bourgain, „The Circulation of Texts in Manuscript Culture”, u: *The Medieval Manuscript Book: Cultural Approaches*, ur. Michael Johnston i Michael Van Dussen (Cambridge: Cambridge University Press, 2015), 140-159.

Poznavanje splitske povijesne baštine bilo je moguće i preko kraljevskih potvrda i darovnica splitskoj Crkvi. Naime, pri njihovu sastavljanju rabljeni su različiti pomoćni tekstovi i koncepti koji su za prigode sastavljeni, među ostalim, i na osnovi postojećih zapisa. Kako su ti koncepti izgledali vidljivo je iz usporednoga primjera zadarskoga samostana sv. Krševana, koji je za potrebe kraljevske potvrde posjeda Kokićane 1360. sastavio koncept privilegija od 1182. do 1239.⁹⁴ Uz to se valja prisjetiti da je i kralj Bela IV. boravio u Splitu i Trogiru. Sve to i više nego jasno upućuje na trajnu neposrednu cirkulaciju povijesnih sadržaja i epizoda koje su u žaru samokreacije tadašnjih pisaca nudile mogućnost kalemljenja na oblikovane narative.

Čini se da je upravo to kontekst u kojem se narativno kalemio „kralj Petar”, oblikovanje čijega lika valja povezati s podatkom o banu Petru u pratnji *rex* Slava, zabilježenim u *Supetarskom kartularu*.⁹⁵ Upravo je taj podatak posredovan u ugarsko intelektualno okružje, u kojem ga je Šimun de Keza vješto ugradio u svoj narativ. Da je to bio baš Šimun de Keza pokazuje spomenuta transmisija karakteristika de Kezina doba u prošlost, pri čemu je de Keza na pameti imao osobu bana Pavla Bribirskog. U poistovjećenju banske titulacije Petra s kraja 11. stoljeća i Pavla Bribirskog iz de Kezina doba valja prepoznati bana Petra kao ishodišni podatak za de Kezino oblikovanje lika „kralja Petra”. Povrh toga, jasno je vidljivo da je de Keza primijenio poznavanje hijerarhijskoga odnosa titula ban i *rex* te „kralja Petra” kalemio u narativni slijed pozicioniranjem u doba u kojem je očito utvrdio da u Kraljevini Hrvatskoj nije bilo nositelja naslova *rex*.

S druge strane intelektualna transmisija povijesnih sadržaja i epizoda imala je recipročni utjecaj na narativ o prošlosti intelektualnih dalmatinskih krugova. U njemu se nazire prihvatljiv ugarski narativ o kralju Kolomanu, koji je upravo transmisijom postao osnova za svrstavanje kralja Kolomana na ključno mjesto pisane tradicije istočnojadranskih intelektualnih krugova pri govoru o hrvatskoj i dalmatinskoj prošlosti. To ključno mjesto kralja Kolomana i nasljedovanje uporabe diskursa o njemu ponajbolje potvrđuje kraljevo mjesto u *Pacta conventa*. Istodobno je u 14. stoljeću ta uporaba bila dekontekstualizirana, ali baš zato to

⁹⁴ Usp. „Pergamene samostana sv. Krševana u Zadru”, br. 62, Državni arhiv u Zadru, pristup ostvaren 27. 2. 2025., <https://www.dazd.hr/hr/pergamena/pergamene-samostana-sv-krsevana-u-zadru/2#-gallery-881-1>. U konceptu su na jednome mjestu prepisani odabrani transumpti: Smičiklas, CD CDS 2, dok. 178, 179-181, veljača 1182.; Tadija Smičiklas, ur. CD CDS, sv. 4: *Listine godina: 1236-1255* (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1906), dok. 49, 55-56, 10. 4. 1238.; dok. 42, 46-47, 15. 1. 1238., koji su svi dio instrumenta Smičiklas, CD CDS 4, dok. 77, 81-83, 18. 6. 1239., te transumpt Tadija Smičiklas, ur., CD CDS, sv. 3: *Listine godina: 1201-1235* (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1905), dok. 3, 2-3, 2. 3. 1201., koji je dio instrumenta Smičiklas, CD CDS 4, dok. 71, 74-76, 15. 3. 1239. Nakon tih transumpta slijedi prijepis cjelovitoga instrumenta Smičiklas, CD CDS 4, dok. 77, 81-83, 18. 6. 1239. sa svim ispisanim transumptima koji su njegov dio.

⁹⁵ Na slično su, no u skladu s vlastitom izgradnjom zaključaka, u novije doba upozorili Budak, *Prva stoljeća*, 48; Ančić, „Od kralja ‘poluboga’”, 66. Za ranije historičare koji su slično zaključivali usp. Švab, „Kritički pregled historiografije”, *passim*.

jasno pokazuje da je diskurs o kralju trajno bio žarišna točka u istočnojadranskoj pisanoj tradiciji. Napokon, prepoznatljivi su i korijeni ulaska kralja Kolomana u tu pisanu tradiciju. S obzirom na to da se diskurs o kralju Kolomanu najranije bilježi u Treguanovu *Životu sv. Ivana Trogirskog*, može se pretpostaviti da su Bernard i Treguan bili ključni ljudi-čvorišta posredovanja intelektualnoga, pa i povijesnoga, pisanog sadržaja između ugarskih i dalmatinskih intelektualnih krugova.

* * *

Lik „kralja Petra” nastao je kao narativna konstrukcija u sprezi situacijske potrebe u načinu oblikovanja govora o povijesti iz perspektive 13. stoljeća. Tijekom profesionalizacije historije kao znanstvene discipline tijekom 19. stoljeća ta je konstrukcija postala ključan element pripovijesti o nacionalnoj povijesti, čime je njegov historicitet postao (uglavnom) neupitan u svim sljedećim istraživanjima do najnovijega doba. Posljednji kralj domaće krvi bio je međutim Stjepan (II.), nakon čije je vladavine u izostanku roda kraljevske krvi „vlasteoska revolucija” (odnosno nesloga među uglednicima) omogućila da ugarska vladarska dinastija Arpadovića u nekoliko etapa, koje su u skladu sa širim europskim prilikama trajale više od desetljeća, na kraju preuzme hrvatsku kraljevsku krunu. Čin krunidbe tom krunom pretvorio je Kraljevinu Hrvatsku u vladarsku krunovinu, čime je jasnije započeo proces izgradnje Zemalja ugarske krune kao kompozitne srednjovjekovne države.

Objavljeni izvori i literatura

Ančić, Mladen. „Desetljeće od godine 1091. do 1102. u zrcalu vrela”. *Povijesni prilozi* 17 (1998), br. 17: 233-259.

Ančić, Mladen. „Od kralja ‘poluboga’ do prvih ideja o ‘nacionalnom’ kraljevstvu”. U: *Kolomanov put*, uredili Jelena Borošak-Marijanović, Dora Bošković, Marina Bregovac Pisk, Ela Jurdana, Ankica Pandžić, 42-111. Zagreb: Hrvatski povijesni muzej, 2002.

Ančić, Mladen. „Dva teksta iz sredine 14. stoljeća. Prilog poznavanju ‘društvenog znanja’ u Hrvatskom Kraljevstvu”. *Starohrvatska prosvjeta* 40 (2013): 155-199.

Ančić, Mladen. „Vekenega i kralj Koloman”. U: *Laude nitens multa*, uredili Pavuša Vežić i Ivan Josipović, 15-42. Zadar: Sveučilište u Zadru, 2018.

Ančić, Mladen. „Gradu kmeti ili *iobagiones castr*i kao element društvene strukture Hrvatskoga Kraljevstva”. *Miscellanea Hadriatica et Mediterranea* 6 (2019): 35-132.

Andrea, Alfred J.; **Moore**, John C. „A Question of Character: Two Views on Innocent III and the Fourth Crusade”. U: *Innocenzo III. Urbs et orbis*, uredio Andrea Sommerlechner, volume 1, 525-585. Roma: Società romana di storia patria; Istituto storico italiano per il Medioevo, 2003.

Andrea, Alfred J.; **Motsiff**, Ilona. „Pope Innocent III and the diversion of the Fourth Crusade army to Zara”. *Byzantinoslavica* 33 (1972): 6-25.

Bagi, Dániel. „Gallus Anonymus und die Hartvik-Legende über den Erwerb der Alleinherrschaft von Boleslaw III. bzw. Koloman dem Buchkundigen”. *Frühmittelalterliche Studien* 43 (2009): 453-459.

Bagi, Dániel. „Új megközelítési lehetőségek a 11. századi hercegség történetének vizsgálatához”. U: *Hercegek és hercegségek a középkori Magyarországon*, uredio Attila Zsoldos, 25-58. Székesfehérvár: Városi Levéltár és Kutatóintézet, 2016.

Bagi, Dániel. „The Dynastic Conflicts of the Eleventh Century in the Illuminated Chronicle”. U: *Studies on the Illuminated Chronicle*, uredili János M. Bak i László Veszprémy, 139-158. Budapest: Central European University Press, 2018.

Bak, János M.; **Bónis**, György; **Sweeney**, James Ross, ur. *The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary. Volume 1: 1000-1301*. Idyllwild: Charles Schlacks, Jr., Publisher, 1989.

Bak, János M.; **Grzesik**, Ryszard. „The Text of the Chronicle of the Deeds of the Hungarians”. U: *Studies on the Illuminated Chronicle*, uredili János M. Bak i László Veszprémy, 5-23. Budapest: Central European University Press, 2018.

Bak, János M.; **Veszprémy**, László, ur. *Chronica de gestis Hungarorum e codice picto saec. XIV. = Chronicle of the deeds of the Hungarians from the fourteen-*

th-century illuminated codex. Budapest; New York: Central European University Press; National Széchényi Library, 2018.

Bárány, Attila. „The concept of ‘regnum’ and ‘natio’ in the medieval Kingdom of Hungary”. U: *La nació a l’Edat Mitjana*, uredio Flocel Sabaté Curull, 113-135. Lleida: Pagès Editors, 2020.

Benei, Bernadett. *A magyar krónika Árpád-kori szakaszának latin nyelve*. Budapest: ELKH Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2022.

Blockmans, Wim P. „A typology of representative institutions in late medieval Europe”. *Journal of Medieval History* 4 (1978), br. 2: 189-215.

Blockmans, Wim. „Representation (since the thirteenth century)”. U: *The New Cambridge Medieval History*, Vol. VII: c. 1415–1500, uredio Christopher Allmand, 29-64. Cambridge: Cambridge University Press, 1998.

Bourgain, Pascale. „The circulation of texts in manuscript culture”. U: *The Medieval Manuscript Book: Cultural Approaches*, uredio Michael Johnston i Michael Van Dussen, 140-159. Cambridge: Cambridge University Press, 2015.

Budak, Neven. *Prva stoljeća Hrvatske*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 1994.

Burkhardt, Julia. „Negotiating realms. Political representation in late medieval Poland, Hungary and the Holy Roman Empire”. U: *Medieval East Central Europe in a Comparative Perspective*, uredio Gerhard Jaritz i Katalin Szende, 62-77. London: Routledge, 2016.

Damen, Mario; **Haemers**, Jelle; **Mann**, Alastair J. „An Introduction: Political Representation: Communities, Ideas and Institutions in Europe (c. 1200–c. 1690)”. U: *Political Representation: Communities, Ideas and Institutions in Europe (c. 1200–c. 1690)*, uredili Mario Damen, Jelle Haemers i Alastair J. Mann, 1-16. Leiden: Brill, 2018.

de Kéza, Simonis. *Gesta Hungarorum = The deeds of the Hungarians*, uredili László Veszprémy i Frank Schaer. Budapest; New York: Central European University Press, 1999.

Farlati, Daniele, ur. *Illyrici sacri*, volume 4: *Ecclesiae suffraganeae metropolis Spalatensis*. Venetiis: apud Sebastianum Coleti, 1769.

Grabowski, Antoni. „Old Tales for a New Gens. Alberic of Trois-Fontaines’ Grafting of History”. *Acta Poloniae Historica* 124 (2021): 149-179.

Gračanin, Hrvoje. „Rimske prometnice i komunikacije u kasnoantičkoj južnoj Panoniji.” *Scrinia Slavonica* 10 (2010): 9-69.

Györffy, György, ur. *Diplomata Hungariae antiquissima: accedunt epistolae et acta ad historiam Hungariae pertinentia*, svezak 1. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1992.

Historia Francorum Qui Ceperunt Iherusalem. Preveli John Hugh Hill i Laurita Lyttleton Hill. American Philosophical Society. Philadelphia: American Philosophical Society, 1968.

Ilkić, Mato; Filipčić, Dejan. „Kolomanova ostavština u sjevernoj Dalmaciji”. *Starohrvatska prosvjeta* 50 (2023): 285-308.

Ivanišević, Milan. „Život svetoga Ivana Trogirskoga”. *Čakavska rič* 8 (1978), br. 2: 141-165.

Jadrijević, Ante. „Djela Bernarda splitskog nadbiskupa (1140-1217)”. *Službeni vjesnik Biskupije splitske i makarske* 11 (1964), br. 1-2: 90-96.

Jakšić, Nikola. „Materijalni odrazi Kolomanove vojne u Sjevernoj Dalmaciji”. *Povijesni prilozi* 17 (1998), br. 17: 269-286.

Jelaska Marijan, Zdravka. „Dolazak ugarskoga kralja”. *Hrvatska revija* 2 (2002), br. 4: 52-64.

Karbić, Damir. „Šubići Bribirski do gubitka nasljedne banske časti (1322.)”. *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 22 (2004): 1-26.

Karbić, Damir. „Razvoj političkih ustanova”. U: *Nova zraka u europskom svjetlu. Hrvatske zemlje u ranome srednjem vijeku (oko 550 – oko 1150)*, uredila Zrinka Nikolić Jakus, 89-122. Zagreb: Matica hrvatska, 2015.

Klanczay, Gábor. *Holy Rulers and Blessed Princesses: Dynastic Cults in Medieval Central Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.

Körmendi, Tamás. „Pripreme i vojni pohod kralja (svetog) Ladislava I. u Hrvatsku”. *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 37 (2019): 147-163.

Kostrenčić, Marko; Šamšalović, Miljen; Stipišić, Jakov, ur. *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije = Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* (CD CDS), svezak 1: *Listine godina: 743-1100*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1967.

Kovács, Péter B. „A Gesta Ladislai regis néhány bibliai eredetű hasonlatáról”. *Századok* 154 (2020), br. 5: 1083-1104.

Kristó, Gyula. „Kézai Simon és a XIII. század végi köznemesi ideológia néhány vonása”. *Irodalomtörténeti közlemények* 76 (1972), br. 1: 1-22.

Kukuljević Sakcinski, Ivan. *Povjestne pjesme*. Zagreb: Tiskom Dragutina Albrechta., 1874.

Lecaque, Thomas. „Reading Raymond: The Bible of Le Puy, the Cathedral Library and the Literary Background of the Liber of Raymond of Aguilers”. U: *The*

Uses of the Bible in Crusader Sources, uredili Elizabeth Lapina i Nicholas Morton, 105-132. Leiden; Boston: Brill, 2017.

Loud, Graham. *The Age of Robert Guiscard: Southern Italy and the Norman Conquest*. Harlow: Longman, 2000.

Makk, Ferenc. *The Árpáds and the Comneni: Political Relations between Hungary and Byzantium in the 12th Century*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1989.

Majnarić, Ivan. „Tending the Flock: Clergy and a Discourse of War in the Wider Hinterland of the Eastern Adriatic during the Late Twelfth and Thirteenth Centuries”. U: *Between Sword and Prayer*, uredio Radosław Kotecki, Jacek Maciejewski, i John Ott, 435-469. Brill, 2018.

Majnarić, Ivan. „Papal Attitudes towards Eastern Adriatic Piracy and the Fourth Lateran Council”. U: *The Fourth Lateran Council: an Event that Transformed Europe*, uredili Ivan Majnarić, Daniel Patafta i Marko Jerković, 61-75. Zagreb: Catholic University of Croatia; University of Zagreb – Catholic Faculty of Theology; Croatian Franciscan Province of Saints Cyril and Methodius; Kršćanska sadašnjost, 2019.

Majnarić, Ivan. „Domišljanje srednjovjekovnog”. *Historijski zbornik* 74 (2021), br. 2: 207-236.

Majnarić, Ivan. „The Making of a Nation: Identities of the Croatian Nobility during the Second Half of the Fourteenth Century”. *Specimina Nova Pars Prima Sectio Medaevalis* 11 (2021): 127-144.

Majnarić, Ivan. „Vazda ljublaše pravdu s našimi pr'vimi: združivanje plemstva u Kraljevini Hrvatskoj anžuvinskog doba”. U: *Zadarski mir: prekretnica anžuvinskog doba*, uredili Mladen Ančić i Antun Nekić, 289-319. Zadar: Sveučilište u Zadru, 2022.

Majnarić, Ivan. „*Cum scalis: Cronaca di Treviso* i kraljevsko osvajanje Zadra 1357”. U: *Magistra famosa. Zbornik u čast profesorici Mirjani Matijević Sokol*, uredili Ivan Botica Tomislav Galović, Damir Karbić, Suzana Simon, Filip Šimetin Šegvić, Nikolina Šimetin Šegvić i Marko Trogrlić, 472-506. Split: Književni krug Split, 2023.

Majnarić, Ivan. „*Hic dies uite tue ultimus erit: Archbishop Rainer, Nicholas Kačić, and Thomas the Archdeacon – Unveiling the Story*”. U: *Towns and Cities of the Croatian Middle Ages: The City and the Church*, uredile Irena Benyovsky Latin i Zrinka Pešorda Vardić, 137-150. Zagreb: Croatian Institute of History, 2024.

Malaterrae, Gaufredi. *De rebus gestis Rogerii Calabriae et Siciliae comitis et Roberti Guiscardi ducis fratris eius*, uredio Ernesto Pontieri. Rerum italicarum scriptores, sv. 5/1. Bologna: N. Zanichelli, 1927.

Margetić, Lujo. „Regnum Croatiae et Dalmatiae u doba Stjepana II”. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu: Radovi Za-*

voda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu 29 (1996): 11-20.

Margetić, Lujo. „Povezanost strukture hrvatskog društva i političkih odnosa u srednjem vijeku (do pojave staleža)”. *Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Razred za društvene znanosti* 487 (2003): 1-150.

Marinković, Ana. „Funkcija, forma, tradicija – kraljevska kapela Kolomana Učenog u samostanu sv. Marije u Zadru”. *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 40 (2005): 43-74.

Marinković, Ana. „*Tamquam lupi rapaces*: Dynamics of the Image of the Venetian Army in Dalmatian Hagiography”. U: *Identity and Alterity in Hagiography and the Cult of Saints*, uredili Ana Marinković i Trpimir Vedriš, 179-200. Zagreb: Hagiotheca, 2010.

Matijević Sokol, Mirjana. *Toma Arhiđakon i njegovo djelo*. Jastrebarsko: Slap, 2002.

Matijević Sokol, Mirjana. „Archdeacon Thomas of Split (1200–1268) – A source of early Croatian History”. *Review of Croatian History* 3 (2007): 251-270.

Matijević Sokol, Mirjana. „O nekim stilskim, jezičnim i strukturnim osobitostima Salonitanske povijesti Tome Arhiđakona Splićanina”. U: *Studia mediaevalia selecta. Rasprave i prinosi iz hrvatske srednjovjekovne povijesti*, uredio Tomislav Galović, 127-138. Zagreb: FF Press, 2020.

Matijević-Sokol, Mirjana; Perić, Olga, prir. Thomae Archidiaconi, *Historia salonitanorum atque spalatinorum pontificum*. Split: Književni krug, 2003.

Mikhailova, Yulia. *Property, Power, and Authority in Rus and Latin Europe, ca. 1000–1236*. Leeds: ARC Humanities Press, 2018.

Molnár, Péter. „A magyar jobbágyok eredete Kézai Simon szerint: az értelmezés lehetőségei és zsákutcai, I. rész”. *Századok* 151 (2017), br. 2: 575-606.

Nekić, Antun. „(Tota) Sclauonia: spektar značenja u 13. stoljeću”. U: *Od Sclavoniae do Slavonije: pojam, opseg i granični položaj u srednjem i ranom novom vijeku*, uredili Robert Skenderović i Milan Vrbanus, 69-98. Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Baranje i Srijema, 2024.

Nikolić Jakus, Zrinka, ur. *Nova zraka u europskom svjetlu. Hrvatske zemlje u ranome srednjem vijeku (oko 550 – oko 1150)*. Zagreb: Matica hrvatska, 2015.

Nikolić Jakus, Zrinka. „Kraljica Jelena kao čuvarica memorije hrvatskih vladara”. U: *Magistra famosa. Zbornik u čast profesorici Mirjani Matijević Sokol*, uredili Ivan Botica, Tomislav Galović, Damir Karbić, Suzana Simon, Filip Šimetin Šegvić, Nikolina Šimetin Šegvić i Marko Trogrlić, 211-220. Split: Književni krug Split, 2023.

Nikolić Jakus, Zrinka. „Kraljica Jelena i uloga kraljica u prijenosu vlasti”. Priopćenje na znanstvenom skupu: *Colloquia Mediaevalia Croatica* VI: Hrvatska državnost u srednjem vijeku između historije i mita, Zagreb, Hrvatska, 4. 12. 2024.

Novak, Viktor; **Skok**, Petar, prir. *Supetarski kartular*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1952.

„Pergamene samostana sv. Krševana u Zadru”, br. 62. Državni arhiv u Zadru. Pristup ostvaren 27. 2. 2025. <https://www.dazd.hr/hr/pergamena/pergamene-samostana-sv-krsevana-u-zadru/2#gallery-881-1>.

Petrucchi, Armando, ur. *Codice diplomatico del Monastero benedettino di S. Maria di Tremiti (1005-1237)*, volume 3. Roma: Istituto storico italiano per il Medioevo, 1960.

Rady, Martyn C.; **Veszprémy**, László, ur. *Anonymi Bele regis notarii, Gesta Hungarorum = The Deeds of the Hungarians*. Budapest; New York: Central European University Press, 2010.

Rady, Martyn C.; **Veszprémy**, László. „Introduction”. U: *Anonymi Bele regis notarii, Gesta Hungarorum = The Deeds of the Hungarians*, uredili Martyn C. Rady i László Veszprémy, XVII–XXXVIII. Budapest; New York: Central European University Press, 2010.

Raimundi de Aguilers, canonici Podiensis. „Historia Francorum qui ceperunt Jerusalem”. U: *Recueil des historiens des croisades*, svezak 3. Paris: Académie des inscriptions et belles-lettres, 1866.

Skok, Petar. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, knjiga 1: A–J; knjiga 3: Poni–Ž. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1971.,1973.

Smičiklas, Tadija, ur. *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije = Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* (CD CDS), sv. 2: *Listine XII. vijeka: 1101–1200*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1904.

Smičiklas, Tadija, ur. *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije = Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* (CD CDS), svezak 3: *Listine godina: 1201–1235*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1905.

Smičiklas, Tadija, ur. *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije = Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* (CD CDS), svezak 4: *Listine godina: 1236–1255*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1906.

Snoj, Marko. „Gòzd”. *Slovenski etimološki slovar*³. Pristupljeno 28. 7. 2025. <https://fran.si>.

Sokol, Vladimir. „Petar Svačić i mjesto njegove pogibije”. U: *Miljevci u prošlosti (s pogledom u budućnost)*, uredili Marko Menđušić i Drago Marguš, 105-116. Visovac; Drinovci: Miljevački sabor, 2008.

Szeberényi, Gábor. „‘Granice’ Slavonije u 13.–14. stoljeću: napomene za prosudbu granične uloge Drave i Gvozda”. *Scrinia Slavonica* 17 (2017): 419-434.

Szovák, Kornél. „The image of the ideal king in twelfth-century Hungary. Remarks on the legend of St Ladislas”. U: *Kings and Kingship in Medieval Europe*, uredila Anne J. Duggan, 241-264. London: King’s College London Centre for Late Antique and Medieval Studies, 1993.

Szűcs, Jenő. „Társadalomelmélet, politikai teória és történelemszemlélet Kézai Simon Gesta Hungarorumában (első rész)”. *Századok* 107 (1973), br. 3: 569-643.

Szűcs, Jenő. „Theoretical elements in Master Simon of Kéza’s Gesta Hungarorum 1282-1285”. U: Simonis de Kéza, *Gesta hungarorum = The deeds of the Hungarians*, uredili László Veszprémy i Frank Schaer, XIX–CIV. Budapest; New York: Central European University Press, 1999.

Šišić, Ferdo. *Priručnik izvora hrvatske historije*. Zagreb: Naklada Kr. Hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, 1914.

Švab, Mladen. „Kritički pregled historiografije o kralju Petru na kraju XI. stoljeća”. *Povijesni prilozi* 17 (1998), br. 17: 223-232.

Švob, Držislav. „Pripis supetarskog kartulara o izboru starohrvatskog kralja i popis onodobnih banova”. *Historijski zbornik* 9 (1956.), br. 1-4: 101-117.

Veszprémy, László. „Historical Past and Political Present in the Latin Chronicles of Hungary (12th–13th Centuries)”. *The Medieval Chronicle* 1 (1999): 260-268.

Veszprémy, László. *Történetírás és történetírók az Árpád-kori Magyarországon (XI-XIII. század közepe)*. Budapest: Line Design, 2019.

Veszprémy, László. „Christian Identity versus Heathendom. Hungarian Chroniclers Facing the Pagan/Nomadic Past and the Present”. U: *Historiography and Identity V: the Emergence of New Peoples and Polities in Europe, 1000-1300*, uredili Walter Pohl, Veronika Wieser, i Francesco Borri, 305-318. Turnhout: Brepols Publishers, 2022.

Veszprémy, László; **Schaer**, Frank. „Introduction”. U: Simonis de Kéza, *Gesta Hungarorum = The deeds of the Hungarians*, uredili László Veszprémy i Frank Schaer, XV–XXVII. Budapest; New York: Central European University Press, 1999.

West, Charles. *Reframing the Feudal Revolution: Political and Social Transformation between Marne and Moselle, c.800–c.1100*. Cambridge: Cambridge University Press, 2016.

Winkler, Emily A. *Royal Responsibility in Anglo-Norman Historical Writing*. Oxford: Oxford University Press, 2017.

Zsoldos, Attila. „Az özvegy és a szolgabírák”. *Századok* 137 (2003), br. 4: 783-808.

Ivan Majnarić*

The Last King: Medieval Narratives on the Kingdom of Croatia and Dalmatia in the Late 11th Century

Summary

Starting from current historical insights into some of the central narrative sources for the study of medieval Croatia, this paper focuses on the Kingdom of Croatia and Dalmatia in the late 11th century, particularly on the identity of the last native king. It establishes a relationship of succession and adaptation, unacknowledged by historiography to date, among medieval histories and narrative sources that provide the most significant testimony to this period and have been repeatedly analysed by historians. The conclusions are based on analysing the construction and structure of narrative in medieval histories, understanding the use of various motifs within them, and recognizing how established images and pieces of information were transmitted and reshaped across different works – and only then also in seeking traces of historical reality within their contents. Applying this type of analytical approach to the events of the late 11th century allows for a more nuanced understanding of the historical situation, King Coloman's position, and the emergence of the narrative figure of "King Peter." In a certain sense, "King Peter" serves as an exemplary case for analysing the episodic nature of medieval histories and narrative sources, in which past and present intertwine inseparably within a purposeful, moralizing narrative structure.

Keywords: High and Late Middle Ages, Kingdom of Croatia and Dalmatia, medieval narrative sources, King Coloman, "King Peter"

---

* Ivan Majnarić, Department of History, Catholic University of Croatia, Ilica 244, 10 000 Zagreb, Croatia, E-mail: ivan.majnarić@unicath.hr